

Ideologie en informatiehuishouding

Leiden, 6 december 2023

Oprichtgever:

Regeringscommissaris Informatiehuishouding

Dr. Arre Zuurmond

Uitvoering:

Instituut Maatschappelijke Innovatie

Mr. dr. Guido Enthoven

Cornalie Barlagen MSc

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Visies politieke partijen op kernwaarden, rol overheid en digitalisering	6
<ul style="list-style-type: none">• BBB• CDA• D66• GroenLinks/PvdA• NSC• PVV• VVD	
Rode draden, scenario's	36
<ul style="list-style-type: none">• Geschiedenis• Overzichtstabel kernwaarden• Overzichtsmatrix digitalisering• Digitalisme• Systembenadering• De menselijke maat	
Geraadpleegde bronnen	44

Inleiding

Het is de afgelopen jaren tientallen malen geconstateerd, door inspecties en adviesraden, door de Tweede Kamer, maar vooral ook door het kabinet zelf. “De informatiehuishouding van de overheid is niet op orde.” Of het nu gaat om de trage afhandeling van Woo-verzoeken, de gebrekkige informatievoorziening in de debatten over de kinderopvangtoeslagaffaire, of de haperende tegemoetkoming van de slachtoffers van deze affaire, telkens wordt gewezen op het feit dat de informatiehuishouding van de overheid tekort schiet. Het is een lappendeken van honderden aan elkaar geschakelde systemen, met een *legacy* van onderdelen die soms nog uit de jaren '80 van de vorige eeuw stammen. Alles bij elkaar gaat het om meer dan 10 miljard euro dat jaarlijks door de verschillende overheden en uitvoeringsorganisaties wordt uitgegeven aan ICT en beheer.

Technologische en organisatorische opgave

Het nadenken over de informatiehuishouding van de toekomst is deels een technologische opgave. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om het introduceren van nieuwe gebruiksvriendelijke documentmanagementsystemen, het uitfasen van persoonlijke schijven, of het automatisch veilig stellen en archiveren van mailboxen. Nieuwe laksoftware moet ervoor zorgen dat bijvoorbeeld persoonsgegevens automatisch gelakt wordt in stukken die via een Woo-verzoek opgevraagd worden.

Het verbeteren van de informatiehuishouding is ook een organisatorisch vraagstuk. Denk daarbij bijvoorbeeld aan de introductie van gemeenschappelijke digitale samenwerkingsruimtes, waardoor een belangrijk deel van het e-mailverkeer kan vervallen. Er wordt veel verwacht van het op een andere wijze inrichten van werkprocessen, waarbij een aantal functies aan de voorkant – *by design* – worden ingebouwd, zoals *privacy by design*, *security by design*, *open by design*, *archiving by design*. Technologische innovaties en organisatorische aanpassingen kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan het op orde brengen van de informatiehuishouding.

De rol van ideologie en politiek

Veel minder aandacht is er voor de rol van ideologie en politiek als het gaat om het verbeteren van de informatiehuishouding. Dat is deels wel verklaarbaar. *‘Een kapotte lantaarnpaal is niet links of rechts, die moet gewoon gerepareerd worden.’* Deels is het echter ook een miskenning van de werkelijkheid. Corien Prins, voorzitter van de WRR stelt: *‘Technologie is politiek. Technologie beïnvloedt wie we zijn en hoe we samenleven.’* De informatiehuishouding van de overheid gaat niet alleen over technologie, maar ook over informatierelaties. Tussen ambtenaren binnen de overheid, maar ook tussen overheid en burger. Bij vraagstukken rond digitalisering en informatiehuishouding moeten we dus de vraag stellen wat dit betekent voor ambtenaren die ermee moeten werken, maar vooral ook voor burgers die er als klant of als ‘citoyen’ mee te maken hebben. Welke waarden willen we verwezenlijken en welke problemen moeten daarvoor worden aangepakt, al dan niet met behulp van nieuwe technologie? Digitalisering kan onze waarden dienen of juist ondergraven.

Vraagstelling Regeringscommissaris Informatiehuishouding

De Regeringscommissaris Informatiehuishouding Arre Zuurmond is voornemens om op basis van enkele achtergrondstudies een aantal adviezen mee te geven aan het nieuwe kabinet. Hij heeft aan Instituut Maatschappelijke Innovatie (IMI) verzocht een onderzoek uit te voeren naar het thema 'Ideologie en informatiehuishouding'. De belangrijkste vragen van het onderzoek zijn:

1. Wat zijn de kernwaarden in de belangrijkste politiek-ideologische stromingen in het Nederlandse politieke landschap? Daarbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan waarden zoals vrijheid, verantwoordelijkheid, solidariteit, etc.
2. Wat is de visie op de rol van de overheid vanuit deze verschillende politiek-ideologische stromingen?
3. Wat is de visie op hoofdlijnen op het gebied van digitalisering, transparantie en informatiehuishouding?
4. Wat is de visie vanuit de verschillende stromingen op het feit of digitalisering hen ertoe brengt de kernwaarden te wijzigen, cq hun positie tov de overheid te wijzigen? Is dit het geval? Waarom wel/niet?

Volgens de Regeringscommissaris moet de verbetering van de informatiehuishouding hand in hand gaan met een transitie naar een meer responsieve overheid. De gedachte is dat onze politieke ideologieën uit de periode van de eerste en tweede industriële revolutie stammen, terwijl we nu in de digitale samenleving zijn aangekomen, waar de derde of zelfs vierde industriële revolutie een feit is. Moet dat niet leiden tot een herijking van de kernwaarden?

Aanpak

Voor het analyseren van het gedachtegoed van deze partijen zijn de volgende bronnen gebruikt.

- Beginselprogramma's (voor zover aanwezig)
- Verkiezingsprogramma's
- Informatie van de websites
- Achtergrondstudies van wetenschappelijke bureaus
- Interviews met Kamerleden, kandidaat-Kamerleden, of directeuren van wetenschappelijke bureaus

In deze verkenning voerden we een reeks gesprekken met (kandidaat-)Kamerleden en vertegenwoordigers van wetenschappelijke bureaus van politieke partijen. Daarbij is het goed om te bedenken dat er in de recent opgerichte partijen (BBB en NSC) nog geen wetenschappelijke studies zijn verschenen over dit vraagstuk, terwijl dat bij de andere partijen wel het geval is. Zo heeft het wetenschappelijk bureau van de VVD een studie uitgebracht onder de titel 'Digitalisering en liberale kernwaarden', heeft het wetenschappelijk instituut van het CDA 'Mens-zijn in de digitale samenleving' gepubliceerd en verschenen vanuit de wetenschappelijke bureaus van D66 en GroenLinks reflecties over de kansen en risico's van de digitale stad. In de dynamiek van de verkiezingsperiode bleek het niet mogelijk om met vertegenwoordigers van alle politieke partijen een afspraak te maken. Vanuit deze achtergrond kan begrepen worden dat de paragrafen van de verschillende partijen in termen van omvang verschillen.

Leeswijzer

Het bronmateriaal van dit onderzoek is samengevat in de volgende paragraaf. Hierin worden de kernwaarden van zeven partijen, de onderscheiden visies van deze partijen op de rol van de overheid en hun beleidsopvattingen over digitalisering en de informatiehuishouding behandeld. Bij de selectie van partijen zijn keuzes gemaakt, omdat het in het bestek van deze studie niet mogelijk was om het gedachtegoed van alle politieke partijen te analyseren. Bij het maken van keuzes is gelet op de omvang van de partij en het onderscheiden karakter van de ideologie. GroenLinks/PvdA is wisselend als een of twee partijen behandeld vanwege enerzijds hun verschillende geschiedenis en anderzijds de door deze partijen uitgesproken intentie om samen te gaan. Op basis van deze criteria is uiteindelijk gekozen voor het analyseren van het gedachtegoed van de volgende partijen (in alfabetische volgorde):

- BBB
- CDA
- D66
- GroenLinks/PvdA
- NSC
- PVV
- VVD

In 'Rode draden, scenario's' worden de resultaten van het onderzoek samengevat. Het bevat enkele overdenkingen op basis van het verzameld materiaal, mede aan de hand van de geschiedenis van het begrip ideologie. De overeenkomsten en verschillen tussen de verschillende politieke partijen ten aanzien van digitalisering staan in overzichtsschema's. Afgesloten wordt met drie scenario's voor de toekomst.

Visies politieke partijen

Visie BBB op kernwaarden, rol van de overheid en digitalisering

De vier kernwaarden van BBB geven onze grondbeginselen weer. Ze beschrijven waar wij in geloven en zijn onze drijfveer voor alles wat wij samen willen bereiken.

1. **Noaberschap.** Nabuurschap betekent in de eerste plaats voor elkaar klaar staan. We geven om elkaar en werken respectvol samen. Er voor elkaar zijn is vanzelfsprekend. Het heeft ook raakvlakken met het subsidiariteitsbeginsel. Laat mensen in hun eigen gemeenschap en regio zoveel mogelijk zaken zelf oplossen.
2. **Gulden Regel.** Wat jij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet. Behandel de ander zoals je zelf behandeld wilt worden. Wees betrouwbaar, eerlijk, oprecht en respectvol. Iedereen is gelijk. Transparant, helder en open. Deze Gulden Regel biedt een heel praktisch handvat voor morele keuzes.
3. **Authentiek.** Ieder mens mag zichzelf blijven. Voor ons betekent dat ook een positieve houding ten aanzien van anderen; het glas is eerder halfvol dan halfleeg. Doe gewoon, humorvol. Arrogantie past ons niet.
4. **Professioneel.** Kijk vooruit, naar de lange(re) termijn. Goede stijl & houding. Stel het algemeen belang boven het persoonlijk belang. Daarbij hoort ook dat je je verantwoordelijkheid neemt. Dat hebben we laten zien door in 10 van de 12 provincies ook bestuurlijke verantwoordelijkheid te nemen.

Rol van de overheid

De effectiviteit van landsbestuur is sterk afhankelijk van het vertrouwen dat burgers in dat bestuur hebben. We hebben hier een behoorlijke uitdaging met elkaar. BBB heeft een voorkeur voor een efficiënte overheid die zich richt op haar kerntaken en erkent dat de samenleving niet maakbaar is. De overheid staat ten dienste van haar burgers en niet andersom.

De overheid moet er voor haar inwoners zijn en niet andersom. Voor basisvoorzieningen op het gebied van infrastructuur of bestaanszekerheid kan de overheid een grotere rol nemen. Op de basisinfrastructuur is er meer sturing nodig en moet de overheid echt de regie pakken. Een voorbeeld hiervan is de toenemende netcongestie bij de elektriciteitsvoorziening. Dat is een tragische samenloop van slechte regelgeving en gebrekkige financiering. Voor andere zaken past juist een meer bescheiden rol van de overheid. We hebben te maken met een overmaat aan regelgeving en daar mag best wat in gesneden worden.

Als overheid moet je werken vanuit vertrouwen in de burger en niet vanuit wantrouwen. Bij de afhandeling van de aardbevingsschade Groningen ging op een zeker moment 72 % van de kosten naar allerlei adviesbureaus. Je zult meer integraal en holistisch moeten kijken en dan zie je dat er regelmatig sprake is van tegenstrijdige regels.

Democratie

Een leefbare samenleving maakt een overheid niet alleen. Die wordt gemaakt door de mensen die erin wonen, de overheid is slechts regisseur. Om die rol goed in te kunnen vullen moeten mensen in steden, regio's, dorpen en kernen betrokken worden in de voorbereiding en uitvoering van beleid.

De mening van burgers telt ook als het geen verkiezingstijd is. Daarom moet de overheid nieuwe manieren om mensen bij het maken van beleid te betrekken uitproberen. Burgerparticipatie is zinvol, maar dan wel bij voorkeur via burgerpanels en op basis van loting. Anders bestaat het risico dat het vooral de 'usual suspects' zijn die zich laten horen.

Er komt een einde aan de regel die ambtenaren verbiedt te spreken met Kamerleden en met lokaal verkozen volksvertegenwoordigers. Deze regel maakt de controle onnodig ingewikkeld en de agenda's van bewindspersonen te zwaar.

Transparantie

Democratie vraagt om transparantie in besluitvorming en dus een open overheid. De overheid moet haar eigen wetten ook respecteren, dus ook transparantie geven in het kader van de Wet Open Overheid (WOO). Als de rechter oordeelt dat aan een WOO-verzoek moet worden voldaan, dan voert de overheid dit uit.

Transparantie is logisch, de overheid moet gewoon transparant zijn. Je moet kunnen reconstrueren hoe beleid en overheidsplannen tot stand zijn gekomen. Op dit moment krijgt het parlement een ambtelijke beslisnota, maar die wordt helemaal aan het eind van het traject gemaakt en bevat vaak niet zoveel relevante informatie. Veel interessanter zijn de beslisnota's die in een eerder stadium zijn gemaakt. Deze gang van zaken heeft alles te maken met het reputatiemanagement van de minister. Het is belangrijk om de feiten helder te maken en de aannames achter bepaalde modellen expliciet te maken; pas dan kan je een goede politieke discussie voeren. Als overheid moet je zaken kunnen uitleggen.

Menselijke maat

De overheid moet voor iedereen bereikbaar en begrijpelijk zijn. Als je een brief of mail van de overheid ontvangt, moet je hierover in direct contact kunnen treden met een ambtenaar die antwoord kan geven op je vragen. De mens moet centraal blijven staan. Dat betekent dat voor sommige doelgroepen ook de fysieke toegankelijkheid van loketten behouden moet blijven.

Privacy

De privacy van onze burgers bij het gebruik van persoonlijke informatie dient te allen tijde gewaarborgd te worden. Het is en blijft altijd een vrije keuze van onze burgers om haar/zijn persoonlijke gegevens ter beschikking te stellen of niet.

Digitalisering

De overheid loopt achter op het gebied van digitalisering. Het duurt jaren voordat een wetgevingstraject is doorlopen. Bedrijven zetten de toon en de overheid hobbelt er achteraan. De

overheid heeft de neiging om zaken te juridiseren. De inlichtingendiensten kunnen daardoor soms hun werk niet meer goed doen. Geef Justitie meer ruimte en toets dan achteraf of het zorgvuldig is gebeurd.

Europese digitale onafhankelijkheid

Big Tech bedrijven zijn nu erg dominant; dat is voor nu de constatering. Het continent Europa zou zelfvoorzienend moeten zijn. Idealiter heb je in de toekomst een Europese digitale infrastructuur en Europese platforms zodat we minder afhankelijk zijn van Amerikaanse bedrijven.

Informatiehuishouding

Het is noodzakelijk om iets nieuws te bouwen, anders draaien we vast. Iemand moet de guts hebben om te beginnen. Daarbij zou het goed zijn indien een burger of ondernemer niet telkens opnieuw dezelfde gegevens hoeft in te voeren. Mensen moeten zoveel mogelijk de regie hebben over de eigen gegevens. De overheid moet niet zelf systemen gaan bouwen, maar meer faciliterend en kaderstellend opereren.

Deze paragraaf is gebaseerd op een analyse van relevante documenten (zie inleiding) en een interview met Henk Vermeer (nummer. 5 op Lijst BBB).

Visie CDA op kernwaarden, rol van de overheid en digitalisering

Kernwaarden

Bij het CDA spreken we niet over een ideologie, maar over ons gedachtegoed. Met gedachtegoed ben je als mens verweven. De mens in relatie tot zijn omgeving is voor ons het vertrekpunt. Dat betekent dat we geen vastomlijnd eindbeeld hebben. De toekomst is voor ons fundamenteel open en we gaan daar samen naar op weg. We heten niet voor niet Christen Democratisch Appèl; we doen een appèl op de samenleving, we gaan de verbinding aan. De belangrijkste uitgangspunten van het CDA zijn: rentmeesterschap, solidariteit, gespreide verantwoordelijkheid en publieke gerechtigheid.

1. **Publieke gerechtigheid** is het juiste doen, recht doen. De rechtsstaat is een onmisbare voorwaarde voor de bescherming van de menselijke waardigheid. De overheid is er om samenleven mogelijk te maken voor ons allemaal. Het CDA maakt zich sterk voor een rechtvaardig bestuur dat duidelijke grenzen stelt en mensen zekerheid geeft. De overheid is er om onrecht te bestrijden, ze moet rechtvaardig zijn. Daarom worden we strijdbaar als minderheden worden gediscrimineerd, als er tussen regio's oneerlijk wordt geïnvesteerd of als mensen door de overheid van het kastje naar de muur worden gestuurd.
2. **Rentmeesterschap.** We zorgen ervoor dat we de wereld beter achter laten voor onze kinderen en kleinkinderen. CDA'ers noemen dat *rentmeesterschap*. Een goed voorbeeld van rentmeesterschap is onze keuze voor ambitieus en realistisch klimaatbeleid. Voor ons is rentmeesterschap breder dan klimaat. Het koesteren van de cultuur & tradities, die we hebben geërfd van onze voorouders, is een vorm van rentmeesterschap. Rentmeesterschap gaat ook over financiën. Wij gaan verantwoordelijk om met belastinggeld omdat we de volgende generatie niet met onze rekening mogen opzadelen.
3. **Solidariteit** is zorg voor elkaar. Mensen zijn elkaar gegeven. We zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en zijn het gelukkigst als we in gemeenschap met anderen leven. Als we worden gezien en gewaardeerd. Vanuit die waarde heeft de christendemocratie mede aan de basis gestaan van de opbouw van de verzorgingsstaat. De overheid zorgt voor de basis van bestaanszekerheid: voor iedereen is er gezondheidszorg, onderwijs en inkomen. Mensen die kwetsbaar zijn geworden verdienen steun. Steun van een sterke samenleving en steun van een beschermende overheid.
4. **Gespreide verantwoordelijkheid.** Iedereen in onze samenleving heeft een eigen en gezamenlijke verantwoordelijkheid. Het CDA noemt dat gespreide verantwoordelijkheid. Subsidiariteit is voor het CDA een fundamenteel begrip. Het komt voort uit Encyclieken als *Rerum Novarum*. We willen mensen ondersteunen om grip te krijgen op het eigen leven. In die zin is onze partij ook fundamenteel humanistisch. Daarbij moet de verantwoordelijkheid gelegd worden op het juiste niveau. Eerst bij de mens, dan bij de gemeenschap, dan bij het maatschappelijk middenveld en pas als laatste bij de overheid. De samenleving moet zoveel mogelijk zichzelf opbouwen. Politiek begint voor ons bij de erkenning van het maatschappelijk initiatief. Daarom maken we ons sterk voor minder regels en meer ruimte voor verenigingen en coöperaties. Het spreiden van verantwoordelijkheid zie je ook op andere plekken terug. De overheid moet zich niet met alles bemoeien. Daarom staan we

voor de vrijheid van onderwijs, zodat ouders zelf meebepalen over de school van hun kinderen. We maken ons sterk dat werknemers, zoals verplegers en agenten, zeggenschap hebben over hun eigen werk. We laten mensen met goede bedoelingen niet vastlopen in protocollen en administratiedruk.

We zien nu een complete herschikking van het politieke landschap. Vroeger was ideologie misschien een samenbindend perspectief, maar tegenwoordig is identiteit veel meer het samenbindend perspectief. Het gaat daarbij om vragen als wie ben je, waar woon je, welke rol heb je?

Rol van de overheid

De crisis in het openbaar bestuur is het gevolg van een veranderend krachtenveld tussen overheid, markt en samenleving. Er heeft sinds de jaren tachtig een omslag plaatsgevonden van een overheid die de maakbaarheid van de samenleving predikte naar een overheid die uitging van de zelfredzame en calculerende burger. Publieke taken werden op afstand gezet en de rol van de overheid verkleind. Maar in plaats van het teruggeven van echte verantwoordelijkheden verstevigde de overheid haar greep door een stortvloed aan protocollen, uitvoeringstoetsen, toezicht, prestatieafspraken en evaluaties. Met ongekend onrecht als gevolg. We herstellen de uitvoeringskracht van het openbaar bestuur. We schrappen regels en protocollen die ambtenaren en mensen met goede bedoelingen in de weg zitten en we maken meer maatwerk en verschil in beleid mogelijk.

Er is een andere verhouding nodig in de relatie tussen mens, markt en overheid. Voor het CDA is de mens een sociaal wezen; het is niet alleen een individu. Ter linkerzijde van het politieke spectrum ziet men vaak de mens als een slachtoffer, van het kapitalistische systeem. Ter rechterzijde ziet men de mens als losstaand individu en 'selfmade'. In beide gevallen gaat het om knokken en strijd. Voor het CDA geldt een ander samenlevingsbeeld. Het gaat er niet om met elkaar te vechten, het gaat om samenleven en samenwerken en voor elkaar zorgen. In het volle besef dat de samenleving nooit volmaakt wordt; we leven nu eenmaal in een 'gebroken wereld'. De overheid heeft dan als taak om het de samenleving mogelijk te maken om het goede te doen. Overheidsmaatregelen met de minste impact verdienen de voorkeur:

- Eerst inzetten op voorlichting
- Daarna prikkels, subsidies
- Vervolgens normen/wetgeving
- En als laatste fiscale maatregelen

Bij de compensatie van schade van de Toeslagenaffaire moet er een externe instantie komen met als inzet om binnen een half jaar alle slachtoffers ruimhartig te compenseren. We moeten meer denken in termen van rechtvaardigheid in plaats van rechtmatigheid. 'Ieder het zijne' in plaats van 'ieder is gelijk'.

Drie visies op technologische ontwikkeling

Ten aanzien van technologische ontwikkeling zijn er drie onderscheiden visies mogelijk.

1. Een deterministische houding. Technologie ontwikkeling is een autonoom proces, het komt over ons heen. Technologische innovaties worden grotendeels ontworpen door de markt. Het is zo groot en veelomvattend dat we er geen grip op hebben.

2. Een instrumentalistische houding. Hierbij hoort het geloof dat technologie een intrinsiek positieve kracht is die de mensheid vooruit gaat helpen.
3. Een interactionistische visie. Technologie kan ons helpen om 'maximaal mens te zijn', maar ethische reflectie over de kansen en bedreigingen is daarbij fundamenteel. Zie ook de publicatie 'Mens zijn in een digitale samenleving'.

Systeemwereld en leefwereld

Er is een systeemwereld gegroeid die groter dan onszelf is geworden. Hannah Ahrendt wees daar al op; de systemen zijn te complex geworden. De Toeslagenaffaire is mede een gevolg van complexe systemen en algoritmen die autonoom beslissen. Het fundament deugt niet. In de jaren '70 was de belastinginspecteur een vakman. Hij belde op als er vragen waren. De systeemwerkelijkheid is nu te groot geworden. De systeemwereld wordt geregeerd door anonieme protocollen en procedures. Deze systeemwereld koloniseert de leefwereld. Dan helpt het niet om telkens weer nieuwe systemen te ontwikkelen. De oplossing is ook niet gelegen in alles maar openbaar maken. Dat leidt al snel tot een afrekencultuur waar men op zoek gaat naar de schuldige. De oplossing ligt vooral in het ontwikkelen van een lerende cultuur. Dat betekent dat er ruimte moet zijn om fouten te maken en dat er een cultuur van vertrouwen is. Het overgrote deel van burgers en ambtenaren is van goede wil en daar moet je de systemen op toesnijden. Je moet de systemen kantelen naar de leefwereld van mensen. In de leefwereld zijn er waarden als liefde, zorgzaamheid, etc.

Menselijke maat

De overheid moet in het contact met burgers een gezicht hebben en aanspreekbaar zijn. Op elke brief van de overheid staat een naam en telefoonnummer dat gebeld kan worden bij vragen. Naast digitaal, telefonisch en schriftelijk contact moet ook een fysiek loket voor contact mogelijk blijven. Bezuinig daar niet op, zie dat als de kroon op het menselijke gezicht van de overheid.

Laat een ICT-systeem niet meer zijn dan een hulpmiddel, herstel de ambachtelijke ruimte van de ambtenaar om op maat beslissingen te nemen. Stop met het sturen op gelijkheid, op *one size fits all*, op standaardprocessen. Systemen worden nu gefundeerd op de gelijkheidsgedachte. Maar iedere burger is anders. Gelijkheid is niet altijd rechtvaardigheid en een beslissing moet bijdragen aan de menselijke waardigheid.

Regie op gegevens

Geef burgers sterke rechten om hun eigen data te controleren en te beheren. Schrijf voor dat bestuursorganen (overheidsorganisaties) in besluiten aan burgers kenbaar moeten maken welke gegevens en welke beslisregels (algoritmes) daarbij zijn gebruikt. Reguleer op Europees niveau het gebruik van geaggregeerde data, het verkopen of weglekken van persoonsgegevens en andere informatie van burgers.

Patiënten gaan over hun eigen gezondheidsdata. Het databeheer moet veel beter geregeld worden dan nu. De versterking is nodig omdat zich een heel nieuwe ontwikkeling aandient: grote techbedrijven gaan zich met onze gezondheid bemoeien op grond van door hen verzamelde data. Mensen moeten daarom beschermd worden tegen ondernemingen die veel geld willen verdienen aan de medische data van mensen. Zorgprofessionals moeten wel in het belang van de patiënt en behandeling gegevens kunnen delen zonder tegen doorgeslagen privacyregels aan te lopen.

Digitale Europese soevereiniteit

De grote techbedrijven en platforms van deze wereld zijn dermate grote wereldspelers dat hun macht ongekend groot is. Niet alleen de individuele burger voelt zich nietig bij dit soort bedrijven, ook overheden hebben grote moeite om zich tot hen te verhouden. De verhouding lijkt zoek. De invloed die techreuzen nemen en krijgen, de aantrekkelijkheid van hun diensten, het ondoorzichtige van hun werkwijze en voorwaarden maakt dat we ons aan hen overgeleverd voelen, dat we ons niet meer als mens gezien voelen. Wij worden gedataficeerd en zo worden we zelf een product waar de techreuzen in handelen, zonder dat we nog grip hebben. Dat moet anders. Het beginsel van subsidiariteit brengt met zich mee dat issues moeten worden aangepakt op het niveau waar ze spelen. Veelal gebruiken wij dit beginsel om zaken klein en lokaal te houden, maar als het gaat om wereldspelers als Facebook en Google geldt dat het Europese niveau het meest voor de hand liggende niveau is. Breek de macht van de techreuzen. Door op Europees niveau (fors) belasting te heffen, door strikte regels inzake datagebruik en -eigendom, door strikt overheidstoezicht.

Europa voert een strategische industriepolitiek door zoveel mogelijk zelf te voorzien in de vitale levensbehoeften van deze eeuw, van voedselzekerheid tot medische producten, geavanceerde chips en energie. Daarvoor is het nodig dat we onze bedrijven en onze markt beter beschermen tegen oneerlijke, vaak door de staat gefinancierde, concurrentie van buiten de EU. Wij streven naar digitale Europese soevereiniteit. Op Europees niveau investeren we in de economie van de toekomst. In bijvoorbeeld Artificial Intelligence, fotonica, quantumtechnologie en biotech. Nederland neemt actief deel in Europese initiatieven en samenwerkingsverbanden die de economie van de toekomst versterken.

Digitale grondrechten

We doen voorstellen om de Grondwet uit te breiden met digitale grondrechten, zoals het recht op transparantie en het recht op eigenaarschap van data. Ook internationale verdragen van de VN, de EU en de Raad van Europa moeten worden aangepast aan mensenrechtenbescherming in het digitale tijdperk.

Democratie

Vanuit deze laatste achtergrond is het van belang om mensen mee te laten denken over technologie ontwikkeling. Daarbij kan gedacht worden aan de burgerpanels over een thema als klonen of het gebruik van embryo's zoals het Rathenau Instituut die organiseert. Een goed maatschappelijk debat blijkt te kunnen leiden tot een hele afgewogen keuze. Voor ons is het vertrekpunt de verwevenheid van mens en technologie. Dan moet je dus nadenken over de betekenis van een nieuwe technologie voor de mens. Bevordert het de vrijheid, creativiteit en verantwoordelijkheid van mensen, of belemmert en frustreert het die? Burgerberaden kunnen een bijdrage leveren aan het democratisch functioneren van onze samenleving. Door mensen met elkaar het gesprek aan te laten gaan en zeggenschap te geven over hun eigen toekomst ontstaat meer betrokkenheid van mensen bij hun eigen dorp, stad of regio.

Automatiseringstrajecten van de overheid moeten beginnen bij en mede vormgegeven worden door burgers. Niet de procesverbetering of de efficiëntie van de overheid staat centraal, maar de vraag of burgers daadwerkelijk geholpen worden, of ze toegang hebben tot de overheid, of ze kunnen

begrijpen wat de beslissing is. Kies het perspectief van de eindgebruiker en bouw zo systemen samen met hen. Open en transparant, met kleine stapjes.

Deze paragraaf is gebaseerd op een analyse van relevante documenten (zie inleiding) en een interview met Pieter Jan Dijkman (directeur Wetenschappelijk Instituut CDA).

Visie D66 op kernwaarden, rol van de overheid en digitalisering

De kernwaarden voor D66 zijn gelegen in het sociaal-liberalisme. Dat betekent vrijheid in verbondenheid. Vrijheid is niet alleen het recht van een individu om te doen waar hij zin in heeft, maar moet altijd ook gezien worden in samenhang met de omgeving. D66 heeft historische wortels in de Vrijzinnig Democratische Bond. In de jaren '60 lagen de kernwaarden van D66 vooral in de filosofische stroming van het pragmatisme. Dit als tegenwicht tegen de klassieke zuilen van die tijd die een sterke oriëntatie hadden op één dominante waarde. Voor de VVD was dat vrijheid, voor de PvdA gelijkheid en voor de confessionele partijen was verantwoordelijkheid toen het leidende beginsel. D66 wilde deze eenzijdige oriëntaties doorbreken. In 2006 is een expliciete keuze gemaakt voor het sociaal-liberalisme als ideologische grondslag van de partij. We formuleerden vijf 'richtingwijzers', die tezamen richting geven aan hoe D66 de wereld tegemoet treedt en vraagstukken uit de maatschappij probeert op te lossen. Deze richtingwijzers zijn:

1. **Wij vertrouwen op de eigen kracht en ontwikkeling van mensen:** Mensen kunnen onderling betere, efficiëntere en meer rechtvaardige oplossingen bedenken voor maatschappelijke kwesties dan de overheid.
2. **Denk en handel internationaal:** Samenlevingen zijn op steeds meer verschillende manieren met elkaar verbonden. Wij staan open voor de gehele wereld en sluiten niemand uit.
3. **Beloon prestatie en deel de welvaart:** Mensen zijn niet gelijk, maar wel gelijkwaardig. Mensen zijn verschillend en wij willen dat de overheid ruimte laat voor die verschillen. Wel dragen we een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor mensen die niet voor zichzelf kunnen zorgen.
4. **Streef naar een duurzame en harmonieuze samenleving:** Wij willen de wereld om ons heen tegemoet treden met respect en mededogen. De aarde is niet van ons en dus geen gebruiksartikel.
5. **Koester de grondrechten en gedeelde waarden:** De fundamentele waarden van onze samenleving zijn vrijheid voor en gelijkwaardigheid van ieder mens, ongeacht opvattingen, geloof, seksuele geaardheid, gerichtheid of herkomst.

Wij beschouwen de richtingwijzer 'vertrouwen op de eigen kracht van mensen' als het centrale uitgangspunt van het sociaal-liberale gedachtegoed.

Vrijheid

De overheid moet de individuele vrijheid beschermen en verdedigen. Individuele vrijheden en grondrechten zijn voor de overheid vaak een kwestie van niet-ingrijpen. Door niet in te grijpen stelt de overheid haar burgers in staat om vrij een mening te vormen en te uiten. Andere vrijheden ontstaan echter pas als de overheid juist wel ingrijpt, bijvoorbeeld door voor iedereen toegang tot onderwijs te garanderen. We hebben het over de positieve vrijheid van Isaiah Berlin: het vraagt een inspanning van de overheid om mensen vrij te maken. Dat moet dan geen vangnet zijn om in te blijven hangen, maar een trampoline om op eigen kracht te komen. De eigen kracht van mensen komt slechts dan tot haar recht als mensen die kracht ook werkelijk bezitten. De vrijheid van de burger wordt vaak beperkt door grote sociale krachten, waarover hij geen controle heeft. Denk aan

discriminatie, gesloten elites of de (lobby-)macht van grote bedrijven. Tegenkrachten (countervailing forces), zoals de overheid, zijn nodig om die sociale krachten te beteugelen en ervoor te zorgen dat alle burgers ook de facto vrij kunnen handelen.

Rol van de overheid

Als het gaat om de rol van de overheid dan voelt D66 zich verwant met de uitspraak van Abraham Lincoln: *government of the people, by the people, for the people*". D66 is ook een voorstander van een actieve civil society, waarbij de overheid mensen de ruimte biedt om ook zaken onderling te regelen. Dit vertoont verwantschap met het concept 'sovereiniteit in eigen kring' uit christelijke kringen. Het grote verschil is dat bij D66 het individu het vertrekpunt is, dus het gaat om van onderop georganiseerde maatschappelijke verbanden.

Het liberalisme stelde zich tot doel de staat zo in te richten dat die optimaal dienstbaar zou zijn aan de wil en de belangen van de burger. De overheid is nodig om de randvoorwaarden te scheppen voor bepaalde maatschappelijke ontwikkelingen en verhoudingen. Ze verricht die maatschappelijk belangrijke taken die niet via andere arrangementen kunnen worden geregeld, bijvoorbeeld vanwege een gebrek aan democratische controle of vanwege een dreigend monopolie voor een private partij. Zo draagt de overheid onder andere de verantwoordelijkheid voor onderwijs voor iedereen, voor de landsverdediging, voor het voorkomen van eigenrichting door het individu, voor betaalbare gezondheidszorg en voor het garanderen van een bestaansminimum. Niet iedereen kan in gelijke mate voor zichzelf zorgen. Zeker als een burger te maken krijgt met meerdere, vaak persoonlijke problemen (zoals een slechte gezondheid of een verslaving, geen huisvesting, werk of relatie) kan zijn zelfredzaamheid worden aangetast. Een sociaal vangnet is in dat soort omstandigheden een teken van beschaving.

Grenzen aan de overheid

Ergens begint de plicht van de overheid om actief te interveniëren. Maar waar begint de verantwoordelijkheid van de overheid en waar houdt deze op? Het politieke domein kent de bijzondere karakteristiek dat het zelf kan bepalen hoe ver het op andere domeinen – privaat en publiek – ingrijpt. Voor dit ingrijpen bestaat geen blauwdruk. Voor een sociaal liberaal moet interventie door de overheid altijd bediscussieerd en beargumenteerd worden. We moeten steeds opnieuw definiëren tot hoever die overheidsinterventie mag gaan om politieke ambities te realiseren. Het voeren van deze discussie is in feite een van de basisfuncties van een politieke vereniging, waarin mensen onderling zich als burgers organiseren. De overheid moet eigenlijk alleen dan actief ingrijpen wanneer de ontwikkeling van een open, duurzame en sociale samenleving in het gedrang komt. We willen bijvoorbeeld niet dat solidariteit alleen langs gelooflijnen wordt georganiseerd of afhankelijk is van toevallige individuele keuzes.

Democratie

Veel inwoners hebben ideeën over hun eigen leefomgeving. Ze hebben inhoudelijke kennis en weten beter dan wie dan ook hoe beleidskeuzes doorwerken in de dagelijks praktijk. Daarom begint een sterkere democratie bij een overheid die luistert en openstaat voor nieuwe ideeën. Die mensen verbindt en alle belangen hoort en afweegt – ook die belangen die niet aan tafel zitten en ook van de stille stem. Die zorgt voor goede informatie en een oprecht gesprek.

Op enkele grote thema's organiseren we permanente burgerfora, te beginnen met het Klimaatberaad. De samenstelling van een forum bepalen we door loting en verandert na een bepaalde periode. Daarnaast wil D66 experimenteren met incidentele burgerfora voor specifieke vraagstukken. Wij willen dat doelgroepenbeleid altijd samen met de doelgroep wordt ontwikkeld, zodat de praktijkervaringen vanaf dag één onderdeel zijn de totstandkoming van beleid. Op alle overheidsniveaus onderzoeken we in hoeverre de inwoner centraal staat bij beleidsvorming en besluitvorming. Hierbij is specifiek aandacht voor jongeren.

Het is goed om maatschappelijke partijen te betrekken bij beleidsvorming. Een mooi voorbeeld daarvan is het pensioenakkoord. Daarbij werd door de verantwoordelijk minister wel helder richting aangegeven. Dat ontbrak bij het landbouwakkoord dat dan ook mislukt is. De politiek moet richting aangeven, randvoorwaarden stellen en soms ook knopen doorhakken. Het algemeen belang is niet een simpele optelsom van deelbelangen.

De digitale publieke ruimte is grotendeels in handen van grote techbedrijven. D66 wil dat de overheid actief bijdraagt aan de ontwikkeling van open-source initiatieven voor discussieplatforms, zoals Mastodon en Pol.is. Bestaande experimenten met Pol.is breiden we uit. Hiervoor pleiten we ook in Europa. Met digitale platforms kunnen mensen meer politieke inspraak krijgen. In navolging van Spanje komt ook in Nederland een experiment met een platform voor politieke besluitvorming. Ook in Europa pleiten we voor het gebruik van dit soort platforms.

D66 wil dat de overheid bedrijven aanmoedigt om burgerinspraak mee te nemen bij het ontwerpen van sociale mediaplatforms. Bij de grote rol die deze platforms spelen in onze samenleving hoort inspraak van gebruikers. Het organiseren van tegenmacht tegen de toenemende macht van de grote techbedrijven is cruciaal. De overheid moet het voor burgers mogelijk maken om zich collectief tegen bedrijven te organiseren.

Menselijke maat

Er komen digitale en fysieke overheidsloketten (bijvoorbeeld in bibliotheken of gemeentehuizen) waar inwoners terecht kunnen met vragen aan de overheid: van inhoudelijke vragen tot hulp bij het invullen van formulieren of het aanvragen van ondersteuning. Elke gemeente krijgt tenminste één overheidsloket.

D66 wil in de overheidsdienstverlening meer ruimte voor contact tussen de inwoners en de uitvoeringsorganisaties, zoals de Belastingdienst en het UWV. De medewerkers van deze organisaties moeten meer ruimte krijgen voor het uitoefenen van hun vakmanschap. Zo moet iedereen die dat wenst de mogelijkheid hebben om contact te hebben met een persoon en niet met een chatbox.

In de afgelopen decennia zijn beleid en uitvoering gescheiden werelden geworden. Problemen in de uitvoering worden aangepakt met meer beleidsmakers. Uitvoering moet weer meer centraal staan. Beleid geeft daarbij kaders en is ondersteunend. Nieuw beleid moet altijd tot stand komen met de organisaties die het werk doen, bij overheden en andere partners, zodat het uitvoerbaar is en werkt voor mensen.

We passen de Algemene Wet Bestuursrecht aan om de overheid meer in dienst te stellen van de inwoner, de menselijke maat in het bestuurs(proces)recht te vergroten en de rechtsbescherming van burgers te versterken.

Digitale gelijkwaardigheid en inclusie

D66 wil dat iedereen de vruchten kan plukken van de mogelijkheden die nieuwe technologie biedt – niet alleen de bedrijven die de technologie maken. De opbrengsten van nieuwe technologie gaan we eerlijker verdelen en nieuwe technologie maken we altijd met het maatschappelijk belang voor ogen. Zonder discriminatie en racisme, en juist gericht op meer sociale en economische gelijkwaardigheid. Zonder dat mensen online gevolgd worden door techbedrijven en mét respect voor persoonlijke vrijheid en autonomie. Digitale gelijkwaardigheid en inclusie staan centraal binnen de digitale overheid.

Regie op gegevens

De overheid stopt met excessieve verzameling van data van burgers. Basisbeginselen zoals dataminimalisme en legaliteit staan centraal in de omgang van de overheid met gegevens van burgers. Dat betekent dat de overheid alleen de noodzakelijke gegevens gebruikt en alleen wanneer dit gebaseerd is op een wet. Risicoprofilering door de overheid mag nooit meer leiden tot stigmatisering of (in)directe discriminatie van mensen. Kenmerken zoals afkomst en geslacht, maar ook de wijk waarin iemand woont, de taalvaardigheid van mensen en hun mentale welzijn worden niet meer gebruikt bij risicoprofilering. We willen dat een Europese Digitale Identiteit (eID) open-source wordt ontwikkeld, zodat iedereen kan controleren of privacy wordt gerespecteerd.

Gegevensuitwisseling (interoperabiliteit) tussen digitale platforms, zoals berichtenapps, is een prioriteit voor D66. Zo krijgen mensen meer keuzevrijheid en concentreert macht zich minder sterk bij een handjevol platforms.

Het bieden van pro-actieve dienstverlening is wel degelijk mogelijk, ook onder het regime van de AVG. Recent heeft de Algemene Rekenkamer nog een rapport uitgebracht waarin geconstateerd werd dat de AVG vaak als excuus wordt gebruikt om bepaalde dingen niet te doen. We zijn nu vaak te terughoudend op dit gebied, er kan veel meer, maar dat moet je wel aan de voorkant goed regelen.

Open source, open data, AI

De overheid gebruikt open standaarden, tenzij het echt niet anders kan. Open-source software vormt het uitgangspunt bij de overheid. Alle software die met publiek geld voor de publieke sector wordt ontwikkeld, wordt voortaan publiek beschikbaar gemaakt onder een open-source licentie. Dit draagt bij aan digitale inclusie, participatie, controle en de bescherming van privacy.

D66 wil dat publieke investeringen in AI het publieke belang dienen. Bij publiek gefinancierd onderzoek naar AI werken we alleen nog samen met commerciële partijen als de toegevoegde maatschappelijke waarde vooraf duidelijk is en de opgedane kennis in publieke handen blijft. Door de kansen van kunstmatige intelligentie te grijpen, wordt Nederland koploper in waardengedreven AI die we inzetten om de grote uitdagingen van deze tijd het hoofd te bieden. In de nationale AI-strategie komt duurzame en rechtvaardige kunstmatige intelligentie centraal te staan. Kunstmatige

intelligentie ontwikkelen we in samenwerking tussen overheden, bedrijven en de wetenschap, om het maatschappelijk belang te dienen. Bijvoorbeeld om klimaatverandering te bestrijden of armoede tegen te gaan, of voor medisch onderzoek. Hierbij maken we gebruik van zogeheten data commons, waarmee we op een verantwoorde manier data delen tussen overheid, wetenschap en bedrijven, ten bate van maatschappelijke uitdagingen.

Digitale autonomie Europa

Het is belangrijk om de toenemende marktmacht van Big Tech te beteugelen. Daarbij is het soms mogelijk om een publiek alternatief te ontwikkelen. Tegelijkertijd zal dat niet altijd lukken, gezien de grote voorsprong van bedrijven als Google in termen van zoektechnologie en bestaande gebruikers. Daarom biedt het spoor om vanuit de EU via wetgeving kaders en randvoorwaarden te stellen, meer perspectief. Denk daarbij aan zaken als content moderatie, verbod op gepersonaliseerde advertenties, een open algoritmeregister, etc. Daarbij is het ook wel van belang dat we vanuit Nederland gaan denken in termen van het gehele ecosysteem rond digitalisering. We zullen moeten investeren in opleidingen, maar ook de mogelijkheid bieden aan kennismigranten om hier een bijdrage aan te leveren.

Als we erg afhankelijk zijn van enkele marktpartijen buiten Nederland, vormt dat een risico voor de digitale autonomie, en daarmee voor de nationale veiligheid en bescherming van mensenrechten. Voortaan neemt de overheid digitale autonomie mee in het inkoopproces van nieuwe technologische producten, zoals camera's en sensoren. Nederland zet in op een Europees netwerk van leveranciers van netwerkapparatuur. Dit draagt bij aan de digitale autonomie en verkleint onze afhankelijkheid van leveranciers van buiten Europa. Om onze onafhankelijkheid te vergroten, gaan we meer van onze data hosten binnen Nederland.

In de huidige maatschappij is het haast onmogelijk om mee te kunnen doen zonder een aantal digitale voorzieningen, zoals e-mail of office-software. Momenteel is deze markt in handen van grote techbedrijven. Deze publieke voorzieningen worden publiek toegankelijk.

D66 is blij met de komst van de Europese Wet inzake digitale markten. Of deze wet ook daadwerkelijk gaat leiden tot minder marktmacht van de grote techbedrijven, gaan we zien. Daarom maken we een jaar nadat de wet in werking is getreden de balans op. Als dan onvoldoende resultaat is geboekt, wil D66 dat techbedrijven alsnog worden opgeknipt.

Informatiehuishouding, sturing

De informatiehuishouding vormt een randvoorwaarde voor het goed functioneren van de overheid. De parlementaire ondervragingscommissie kinderopvangtoeslag heeft geconstateerd dat de informatiehuishouding verwaarloosd is, terwijl dit toch een kerntaak van de overheid is. Nederland heeft te maken met de wet van de remmende voorsprong. Ooit waren we een koploper op het gebied van informatisering, maar inmiddels hebben we te maken met een legacy van oude systemen. Pleisters plakken voldoet niet meer. De komende jaren moet worden geïnvesteerd in de verbetering van de ICT en worden ingezet op het verminderen van de complexiteit in wet- en regelgeving. Op die manier kan gemakkelijker maatwerk worden geleverd en het toeslagensysteem worden hervormd.

De georganiseerde civil society moet de overheid scherp houden als het gaat om het verbeteren van de informatiehuishouding. Daarbij kan gedacht worden aan organisaties ACOI, de Open State Foundation, SPOON, OVJ en VVOJ. Zij kunnen ervoor zorgen dat dit thema op de agenda blijft. Marktpartijen zijn instrumenteel en spelen een belangrijke rol in de uitvoering van IT-projecten. Daarnaast kunnen zij een aanjagende rol vervullen door nieuwe innovaties te introduceren.

We moeten nadenken over het opnieuw ontwerpen van de Informatiehuishouding. Daarbij hoort ook het opnieuw ontwerpen van processen langs de lijn van ‘privacy by design’ en ‘open by design’. De overheid kan veel transparanter zijn en pro-actief informatie openbaar maken. *‘Sunlight is said to be the best of disinfectants’*. (Louis Brandeis)

D66 heeft de eerste staatssecretaris voor Digitale Zaken geleverd – een belangrijke stap naar meer politieke grip op digitalisering. Een groter mandaat is nodig voor deze bewindspersoon. D66 wil een minister van Digitale Zaken die leidinggeeft aan een overkoepelend ministerie van Digitale Zaken. Deze minister zorgt voor bundeling van kennis en expertise binnen de overheid, bijvoorbeeld door een pool van IT-talent in te stellen die werkt aan grote maatschappelijke opgaven. De ICT-capaciteiten van het Rijk brengen we op orde. De overheid wordt minder afhankelijk van externe ICT-inhuur en haalt meer ICT-kennis in huis. De minister van Digitale Zaken houdt hierop de regie. ICT-projecten bij de overheid worden voortaan in kleinere blokken opgesplitst die los aanbesteed kunnen worden. De overheid beweegt weg van enorme projecten. Zo wordt het toezicht op aanbestedingen overzichtelijker.

Misschien is een van de achterliggende problemen wel dat het thema Informatiehuishouding onvoldoende gepolitiseerd wordt, of kan worden. Het is nu toch vaak een technisch onderwerp dat niet snel bij grote groepen tot de verbeelding zal spreken. Tenzij het mis gaat natuurlijk.

Deze paragraaf is gebaseerd op een analyse van relevante documenten (zie inleiding) en een interview met Joost Sneller (nr. 5 lijst D66).

Visie GroenLinks/PvdA op kernwaarden, rol van de overheid en digitalisering

Vrijheid, democratie, rechtvaardigheid, duurzaamheid en solidariteit. Dat zijn de idealen van de sociaal-democratie. In de confrontatie van deze idealen met de werkelijkheid van alle dag geven beginselen richting. Voor de Partij van de Arbeid staat daarbij het recht op een fatsoenlijk bestaan centraal. Een bestaan dat een volwaardige participatie in de maatschappij mogelijk maakt, met ruimte voor wie wil en waardigheid voor wie niet kan. Een fatsoenlijke samenleving ontstaat waar vrijheid, solidariteit en verantwoordelijkheid elkaar de hand reiken.

1. **Het recht op een fatsoenlijk bestaan.** Het bieden van kansen, de spreiding van macht en inkomen en het investeren in kennis zijn nodig om mensen in staat te stellen het beste uit zichzelf naar boven te halen. Iedereen heeft tenminste recht op een dusdanig niveau van bestaanszekerheid dat men volwaardig aan de samenleving kan deelnemen. Iedereen moet erop kunnen rekenen door de overheid, haar instellingen en medewerkers, met respect te worden bejegend; respect dat de overheid van haar burgers mag terugverlangen.
2. **Solidariteit en saamhorigheid.** Gebrek aan opleiding, hardnekkige achterstand en uitsluiting gaan misschien wel meer dan ooit samen. Solidariteit gedijt op een stevige ondergrond van saamhorigheid en lotsverbondenheid. De toenemende diversiteit zet dat fundament onder druk. Het keren van die ontwikkeling vraagt om selectieve migratie, het ontwikkelen van gedeelde oriëntaties op verleden en toekomst van onze maatschappij en het radicaal bestrijden van achterstelling en achterstand.
3. **Nabij bestuur.** Het openbaar bestuur staat onder druk. Maatschappelijke problemen blijken zich vaak weinig aan bestuursniveaus gelegen te laten liggen. De pogingen dit soort problemen te beheersen gaan niet zelden gepaard met regelzuchtige bureaucratisering, gebrek aan uitvoeringsresultaat en gebrekkige democratische controle. De ontwikkeling naar grootschalige en anonieme machtsvorming staat tegenover de toenemende behoefte aan kleinschaligheid en nabije democratie. De sociaal-democratie kiest opnieuw voor een zo lokaal mogelijk bestuur en een zo lokaal mogelijke vertegenwoordiging. De bewijslast voor grootschaliger bestuur en vertegenwoordiging ligt bij de voorstanders.
4. **Selectieve en duurzame groei.** Een sterke economie is van vitaal belang voor de kwaliteit van het bestaan. Ongeremde economische activiteiten zitten de kwaliteit van het bestaan in de weg als commercie tot culturele eenheidsworst leidt; als markten blind zijn voor natuur, milieu en dierenwelzijn; als de lasten van onze economische groei worden afgewenteld op ontwikkelingslanden en toekomstige generaties. Groei moet kortom selectief en duurzaam zijn.
5. **Een veelzijdige democratische rechtsstaat.** Van bovenaf opgelegde veranderingen bekliven moeizaam. De democratische rechtsstaat met haar parlementaire democratie, met het klassieke evenwicht van machten en haar nadruk op grondrechten blijft centraal staan. Wel dient zij een veelzijdiger karakter te krijgen, met meer varianten aan inspraak en bestuur. Daarin schuilt ook een enorm potentieel voor maatschappelijke verandering.
6. **Vrijheid als recht.** Naast het recht om vrij te zijn bepleit de sociaal-democratie voor iedereen de kansen en middelen om iets van die vrijheid te maken. Maar de uitgangspunten zijn niet

gelijk en de risico's zijn voor velen groot. Alleen maar kansen bieden, zelfs gelijke kansen, is dus onvoldoende. Wij pleiten voor het scheppen van kansen en het herverdelen van middelen om meer gelijke uitgangsposities te scheppen en voor solidariteit om iedereen een fatsoenlijk bestaan te geven; binnen en buiten Nederland.

7. **Gemeenschap als keuze.** De sociaal-democratie juicht van oudsher toe als mensen zich uit eigen keuze verenigen: om zich op die manier te bevrijden, niet om zich te schikken. Wij pleiten voor een ontspannen samenleving waarin mannen én vrouwen keuzes hebben rond arbeid, zorg, leren en vrijwilligerswerk. Wij verdedigen een vrijzinnige moraal, waarin – tegen de achtergrond van voor iedereen geldende grondrechten – ruimte is voor verschillende levensbeschouwingen, levensstijlen en culturen.

GroenLinks komt voort uit de oude partijen PPR, PSP, CPN en EVP. In Europa is GroenLinks een lid van de 'groene familie'. De kernwaarden van GroenLinks zijn:

1. **Groene wereld.** Iedere wereldburger heeft recht op een evenredig aandeel in de schaarse natuurlijke hulpbronnen, (dus) de positie van de armsten moet worden verbeterd en Westerse landen moeten hun 'ecologische voetafdruk' flink verkleinen.
2. **Sociaal.** Onderwijs moet iedereen de kans geven zijn/haar talenten en ambities te ontplooiën. Herverdeling van betaalde arbeid, zodat iedereen kan werken én zorgen én leren. Grotere waardering van verzorgende en laaggekwalificeerde arbeid. Rechtvaardige inkomensverdeling. Iedere wereldburger heeft recht op werk, voedsel, inkomen, huisvesting, gezondheidszorg, onderwijs, vrijheid. De macht van financiële ondernemingen moet ingeperkt worden.
3. **Open cultuur.** Geen discriminatie, racisme of seksisme. Liefst moet iedereen in eigen land perspectief hebben op vooruitgang. Moet men echter huis en haard ontvluchten dan wil GroenLinks een warm, nieuw thuis bieden. Gemeenschapszin: samen streven naar een open, vrije, solidaire samenleving.
4. **Democratisch.** Democratische rechtsstaat, bescherming tegen (autoritaire) overheden. De nationale politiek is transparant en legt met open vizier verantwoording af. De overheid is eindverantwoordelijk voor toegang tot gezondheidszorg, huisvesting, openbaar vervoer en nutsbedrijven, echter private initiatieven op die terreinen zijn wenselijk en nuttig. GroenLinks zoekt samenwerking met mensen en organisaties.
5. **Grote wereld.** Wereldvrede nastreven, mensenrechten behartigen. Geen wapenproductie in Nederland. Nederland steunt internationale militaire interventies alleen samen met de Verenigde Naties en als startpunt van verzoening. Een wereldwijde (democratische) bestuurlijke samenwerking van landen, voor problemen zoals voedsel, migratie, ecologie, liefst via de VN. Europa zal een groene, sociale en democratische voortrekkersrol in de wereld spelen.

Rol van de overheid

In algemene zin is GroenLinks/PvdA voorstander van een sterke overheid. Niet als doel op zichzelf, maar omdat een sterke overheid nodig is om maatschappelijke doelen te behalen. Daarbij kan je denken aan het realiseren van sociale rechtvaardigheid, het beperken van vervuiling of de bescherming van burgers. Daarbij is de overheid zeker niet zaligmakend. Het gaat juist om een goede wisselwerking tussen actieve individuen die zich verenigen in allerlei soorten coöperaties,

verenigingen of andere gemeenschappen, bedrijven en de overheid. Om maatschappelijke problemen op te lossen is een goed samenspel tussen overheid, markt en civil society noodzakelijk. Het gaat om het vinden van een goede balans.

Democratie

Verzeker publiek debat en democratische sturing, want technologie beïnvloedt wie we zijn en hoe we samenleven. Veranker publieke waarden in de ontwerpeisen voor technologie. Laat technologie bijdragen aan een vitale democratische cultuur. Innovaties moeten rekening houden met de waarden en de behoeften van gebruikers en andere betrokkenen. (...) We investeren in publiek-civiele alternatieven voor commerciële sociale media, platformdiensten en cloudopslag. (...) Investeer in technologisch burgerschap. Werk samen met burgers en maak ruimte voor experimenten. Voorzie de onvoorziene gevolgen van technologie. Doe een beroep op de verbeeldingskracht van wetenschappers, filosofen, kunstenaars en burgers.

Informatiehuishouding

Informatiehuishouding klinkt in eerste instantie vrij technisch, het klinkt vooral als een middel. Een goede informatiehuishouding is echter cruciaal voor je publieke verantwoording. Daarmee vormt het een essentiële randvoorwaarde voor een goed functionerende democratie. Een goede informatiehuishouding biedt de mogelijkheid om te reconstrueren hoe beleid tot stand is gekomen. Het laat ook zien waar het belastinggeld aan wordt uitgegeven en of de publieke middelen rechtmatig besteed worden. (...) GroenLinks is een veranderingsgezinde partij en wil inzetten op een systeemverandering; dat zit in de genen van de partij. Ook voor het op orde brengen van de informatiehuishouding zijn forse stappen noodzakelijk. We zijn echter geen getuigenispartij, we weten dat het nodig is om soms kleine stapjes te zetten om vooruit te komen. Dat betekent dat je wel nu moet beginnen aan een systeemverandering. In essentie biedt de informatiehuishouding een publieke infrastructuur waar heel veel mensen gebruik van kunnen maken. Het is enigszins vergelijkbaar met de fysieke infrastructuur. Stel je voor dat we een spoornet hebben met roestige bielzen, onbewaakte overgangen en wissels die het periodiek laten afweten. Dat zou voor grote problemen zorgen. Iets soortgelijks geldt voor de informatie-infrastructuur. Het ingewikkelde daarbij is dat deze problemen minder goed zichtbaar zijn. We zien wel tot welke problemen dit kan leiden, denk bijvoorbeeld aan de Toeslagenaffaire. Er is een Deltaplan nodig om dit op orde te brengen. De Deltawerken zijn ook niet in 4 jaar gebouwd, maar we moeten nu beginnen aan het ontwikkelen van nieuwe systeem, parallel aan de oude legacy. Niets doen is geen optie.

Publieke digitale ruimte

Zowel ons internet als de hard- en software die we gebruiken worden gedomineerd door een handjevol, veelal Amerikaanse bedrijven met foute verdienmodellen. Wij zorgen dat Nederland samen met Europese partners gaat bouwen aan een alternatief digitaal ecosysteem: een veilige publieke digitale ruimte zoals nu ook wordt verbeeld door de coalitie PublicSpaces. Bied een platform voor aanbieders van diensten, burgerinitiatieven en nieuwe vormen van gemeengoed. De publieke waarden die we daarbij centraal zetten zijn transparantie, democratie, gelijke behandeling, privacy, menselijke waardigheid, betrouwbaarheid, betaalbaarheid en duurzaamheid. Zorg dat overheids-ICT voldoet aan de beginselen van behoorlijk bestuur.

Open source, open data

Door middel van aanbestedingen en subsidies ondersteunen we de ontwikkeling van betrouwbare opensourcesoftware en -hardware, met broncodes die iedereen kan controleren, aanpassen en verbeteren. Laat kennis vrij zijn. Dit zorgt er onder andere voor dat je nooit volledig afhankelijk wordt van één ICT-leverancier. Sluit technologie niet op in octrooien. Gebruik open standaarden en vrije opensourcesoftware. Daarnaast bevorderen we open data die voor iedereen beschikbaar is.

Stel data die verzameld worden door de gemeente, voor zover geen persoonsgegevens, beschikbaar als open data. Eis dit ook van bedrijven. Alle overheidscommunicatie, informatie van organisaties die een overheidstaak vervullen, informatie die wordt gefinancierd met publiek geld en het (digitale) betalingsverkeer zijn breed toegankelijk voor mensen met een beperking of worden dat gemaakt.

Er bestaat een zeker spanningsveld tussen privacy en proactieve dienstverlening. De bescherming van de persoonlijke levenssfeer is ook een groot goed. Het zou niet goed zijn indien alle overheden al hun informatie over burgers vrijelijk zouden gaan delen, daar moeten zeker restricties voor zijn. Zo lang het gaat om het gegevens delen binnen de Sociale Verzekeringsbak zie ik geen probleem. Zowel de AOW, als de AIO wordt uitgevoerd door de SVB.

Bescherming van persoonsgegevens.

We bouwen aan een internet waar je niet de hele tijd wordt gevolgd en waar je persoonlijke gegevens niet worden verkocht aan de hoogste bidder. Binnen de EU maken we ons hard voor een verbod op de handel in en met persoonsgegevens en de daarop gebaseerde profielen. Daarop vooruitlopend verbieden we gepersonaliseerde politieke advertenties, met een uitzondering voor selectie op taal en kiesgebied. De Nederlandse overheid geeft geen steun aan bedrijven die van persoonsgegevens een verdienmodel maken. Bescherm privacy en persoonsgegevens. Geef burgers zeggenschap over hun data en voorkom klassenjustitie. Voer het recht op centrale correctie van gegevens in. Richt een gemeentelijk meldpunt ketenfouten op om foutieve gegevens over burgers die van het ene computersysteem zijn doorgesijpeld in het andere te corrigeren.

Het lukt tot dusver nog niet goed om 'regie op eigen gegevens' te realiseren. Dat heeft deels te maken met de complexiteit van de thematiek. Het is makkelijk gezegd, maar erachter zitten allerlei uitvoeringsvragen en dilemma's. Daarnaast staat het thema blijkbaar ook niet bovenaan de politieke prioriteitenlijst, waardoor het gemakkelijk weg kan glijden. Dat geldt overigens ook voor een partij als GroenLinks; als we moeten kiezen tussen 'regie op eigen gegevens' of het inperken van de macht van Big Tech bedrijven, dan kiezen we voor het laatste.

Voorkomen marktmacht Big Tech

De marktmacht en politieke macht van sommige bedrijven is onacceptabel groot. Dat willen wij aanpakken. Dominante bedrijven mogen niet langer de vrije hand krijgen in het opkopen van de concurrentie. Wij willen daarom een breed onderzoek naar het voorkomen van marktmacht op Europese en nationale schaal, waarbij het gedwongen opbreken van monopolies en individuele machtsposities onderdeel van de beleidsuitkomsten kan zijn. Speciale aandacht moet hierbij uitgaan naar Big Tech. De situatie waarin essentiële publieke infrastructuur als communicatie, informatie of betalingsverkeer in de handen van een paar multimiljardairs is komen te liggen, is maatschappelijk volstrekt onwenselijk. (...) De digitale ruimte is ook een openbare ruimte. Zoals we willen dat een

schoolplein een veilig plek is voor onze kinderen, zo zouden we ook moeten regelen dat de digitale ruimte zo veilig mogelijk is. Daarom is regulering nodig, zeker ten aanzien van de Big Tech bedrijven. Voor Big Tech heb je een countervailing power nodig met de omvang van de EU; Nederland is daarvoor te klein. In de EU-regels wordt ook het perspectief van de burger verdisconteerd. Zo is er nu het verbod om persoonlijke gegevens te verhandelen. Er is een stevige overheid nodig om burgerlijke vrijheden te beschermen. Denk daarbij aan een algoritmeregister, het tegengaan van desinformatie en deep fake. De EU kan een belangrijke rol vervullen op dit gebied.

Duurzaamheid

Technologie moet bijdragen aan duurzaamheid. Gebruik alle beleidsinstrumenten om de uitrol van groene technologie te versnellen en nieuwe vormen van gemeengoed te scheppen. We zorgen dat die nieuwe soft- en hardware zuinig omspringt met data, energie en grondstoffen. De Rijksoverheid toetst plannen voor nieuwe datacentra op nut en noodzaak, rekening houdend met de binnenlandse behoefte. Er is geen plaats voor ‘hyperscale datacentra’ die bijdragen aan de marktmacht van Big Tech. We stellen strenge eisen aan datacentra om een zuinig gebruik van stroom, grondstoffen, water en ruimte af te dwingen en hergebruik van restwarmte te bevorderen. We voeren duurzaamheidsstandaarden in voor digitale toepassingen om te voorkomen dat de mondiale groei van datacentra door het dak gaat. Op Europees niveau maken we ons sterk voor ecodesignregels die het gebruik van data en rekenkracht voor kunstmatige intelligentie (AI), online advertenties, video’s en games, slimme apparaten en cryptomunten aan banden leggen. In lijn met de komende Europese AI-wet ontwerpt de Nederlandse overheid een meetlat voor de ecologische voetafdruk en rekenintensiteit van AI-modellen. De score op deze meetlat weegt mee bij de aankoop van AI door overheden.

Menselijke maat

Digitale inclusie. We maken ons sterk voor een overheidsbrede aanpak van digitale inclusie, met maatwerk voor verschillende kwetsbare groepen. Daaronder valt ook de bevordering van mediawijsheid bij jong én oud. (...) Erken het recht op betekenisvol menselijk contact. De zorg voor anderen kunnen we niet uitbesteden aan robots. Aan het overheidsloket, online en offline, moet contact met burgers kunnen leiden tot verandering van overheidsbesluiten.

Meer grip op kunstmatige intelligentie

AI-systemen moeten veilig en transparant zijn, de mensenrechten respecteren, menselijke controle waarborgen en zo zuinig mogelijk omspringen met energie en grondstoffen. We verbieden riskante AI-systemen, zoals systemen die in de publieke ruimte live gezichten of emoties kunnen herkennen. Tekst, beeld en geluid die door AI gecreëerd zijn moeten als zodanig herkenbaar zijn en dit soort AI moet zo worden ontworpen dat illegaal gebruik zo veel mogelijk wordt uitgesloten.

Deze paragraaf is gebaseerd op een analyse van relevante partijdocumenten en een interview met Noortje Thijssen (Eerste Kamerlid GroenLinks/PvdA en directeur Wetenschappelijk Bureau GroenLinks). Een interview met een vertegenwoordiger van de PvdA bleek niet mogelijk in de verkiezingsperiode.

Visie NSC op kernwaarden, rol van de overheid en digitalisering

Er loopt een rode lijn door de verschillende ontsporingen van de afgelopen jaren. Steeds weer was er gebrekkige toevoer van informatie aan de controlerende instanties, inclusief de Tweede Kamer. We zagen ook het gebrek aan grondwettelijke toetsing van wetten en aan rechtsbescherming van de burger. Vaak speelden algoritmen met ondoorzichtige data en aannames een dubieuze rol. Signalen van burgers die vermalen raakten, drongen de afgelopen jaren niet door, werden onvoldoende op waarde geschat of gewoon terzijde geschoven. Niet alleen door ambtenaren, bestuurders en politici, maar ook door de rechterlijke macht en de media. We zetten in op een stelsel dat democratie en participatie verankert, de (grond)rechten van mensen beter beschermt, macht en tegenmacht in balans brengt, de kloof tussen beleid en uitvoering dicht en decentrale overheden beter in positie brengt. We werken toe naar een lerende overheid die fouten herstelt en daardoor weer te vertrouwen is. Voor NSC staan de volgende kernwaarden centraal:

1. **Rechtsstaat.** De belangrijkste kernwaarde voor NSC is de Grondwet en de democratische rechtsstaat. Het ultieme doel van de overheid is rechtsbescherming voor de burger. Dat betekent dat je eisen aan de overheid mag stellen. Het gaat over het in balans brengen van macht en tegenmacht. De overheid moet de menselijke maat als uitgangspunt van haar handelen nemen. Daarbij horen ook eisen van legaliteit en onafhankelijke rechtspraak. Van de overheid mag je bestaanszekerheid verwachten. Dat is niet alleen een minimuminkomen, maar gaat ook over basisvoorzieningen, woningen, zorg. Sociale grondrechten zijn ook grondrechten en die zijn te lang verwaarloosd.
2. **Democratie.** De partij streeft naar een nieuwe maatschappelijke ordening waarbij de burger in een democratische rechtsstaat richting geeft aan de economische en sociale ontwikkelingen in het fysieke en digitale domein. Gezaghebbende democratische besluitvorming vereist goede voorbereiding, brede afwegingen en open inspraak.
3. **Subsidiariteit.** Daarbij staan persoonlijke verantwoordelijkheid, gezin, familie en gemeenschappen, en gespreid privaat bezit centraal. In de ordening is de samenleving van burgers en maatschappelijk middenveld in evenwicht met staat en markt. Daarbij is er altijd een balans tussen centraal en decentraal. De overheid kan kaders stellen, maar moet ook ruimte overlaten aan de regio's. De vernieuwde legitimering van het openbaar bestuur dient uit de samenleving zelf te komen, waar groepen burgers en werkgevers woningen bouwen voor hun stadsgenoten en werknemers, waar zorginstellingen en verzekeraars ook als verenigingen en onderlinge waarborgmaatschappijen opgericht worden. Voor NSC vormt het Rijnlands model als tussenweg tussen kapitalisme en socialisme een referentiepunt. De partij gaat uit van een relationeel en personalistisch mensbeeld.
4. **Wederkerigheid.** Tussen overheid en burger is er altijd een wederkerigheidsrelatie. In vroeger tijden was dat ook zo: de adel leverde veiligheid en bescherming, boeren en ambachtslieden leverden voedsel en kleding. De naam van de partij Nieuw Sociaal Contract is een uitdrukking van deze wederkerigheidsrelatie. In het verkiezingsprogramma staan bij elk

thema ook een aantal bullets: Wat verwachten we van de overheid en wat verwachten we van burgers?

Rol van de overheid

Een levende democratie vraagt om sterke maatschappelijke organisaties en verbanden waar mensen verantwoordelijkheid nemen voor elkaar en voor hun omgeving. Wij pleiten ervoor om nieuwe wetten te onderwerpen aan een subsidiariteitstoets, waarbij wordt gezien wat burgers en organisaties in hun eigen omgeving samen voor elkaar kunnen krijgen en of overheidsingrijpen echt nodig is. Tevens wordt gezien wat het maatschappelijk effect van regelgeving is op initiatieven in de samenleving en of er onbedoelde neveneffecten voor burgers zijn. Deze analyse wordt een jaar na invoering herhaald.

Informatiehuishouding

De informatiehuishouding van het Rijk is niet op orde, maar in de Archiefwet staat heel duidelijk bepaald dat de overheid haar informatie op orde moet hebben. In het bedrijfsleven kom je daar niet mee weg. Voor sommige gegevens geldt bijvoorbeeld een bewaarplicht van 7 jaar. Dan is het onbestaanbaar om te zeggen dat de informatiehuishouding niet op orde is. Die gegevens zitten in de kelder en in beveiligde clouds, met een dubbel slot. Bij bedrijven is er sprake van bestuurlijke aansprakelijkheid bij het niet voldoen aan administratieve verplichtingen; daar gaat een afschrikwekkende werking van uit. (...) Je zult langs twee sporen moeten werken aan de informatiehuishouding. Het ene spoor is het in de lucht houden van de bestaande systemen. Tijdens de verbouwing moet de winkel open blijven. Aan de andere kant moet je ook echt een visie gaan ontwikkelen op de toekomst. Dat moet niet elke vier jaar weer veranderen. Je hebt een strategie met een tijdschijf van 10 of 20 jaar nodig zodat je stap voor stap parallel aan het huidige systeem iets kan gaan opbouwen. Dat betekent dat je bereid moet zijn om met elkaar een samenhangend plan voor de lange termijn te maken. Het gaat daarbij om het afwegen van verschillende grote keuzes. Een voorbeeld daarvan is de vraag met welke leverancier je een duurzame relatie wilt gaan opbouwen. Nu is het teveel een lappendeken aan systemen en dat wil je in de toekomst voorkomen. Als je in een Microsoft-omgeving een Oracle database wilt inbouwen, dan is dat vragen om problemen. Overigens hebben ze bij ING de regel dat als je een nieuw IT systeem wilt introduceren, je ook een voorstel moet doen om een oud systeem uit te faseren.

Digitale soevereiniteit

Het opstellen en handhaven van spelregels voor de techindustrie vraagt om internationale coördinatie binnen de EU. Zo gaan we machtsconcentratie tegen en voorkomen we dat landen tegen elkaar worden uitgespeeld bij het lobbyen voor belastingvoordelen, de vestiging van datacenters of uitzonderingen op privacywetten. (...) De productiemiddelen en fysieke en digitale infrastructuur dienen niet beheerst te worden door enkele partijen. Daarvoor kan ingrijpen vanuit zowel de nationale overheid als de EU noodzakelijk zijn. (...) Ondanks dat Nederland wereldwijd bekendstaat om zijn goede en betrouwbare digitale infrastructuur, krijgen Nederlandse clouddienstverleners in de huidige markt geen voet aan de grond. Dit maakt dat er wat betreft dataopslag en -verwerking in de cloud een onwenselijke afhankelijkheid bestaat van grote Amerikaanse techbedrijven die de markt domineren. Eenzelfde afhankelijkheid bestaat ook wat betreft AI-modellen, software en cybersecuritymaatregelen. In Nederland en de EU moet de techindustrie worden gesteund om deze afhankelijkheid te verminderen.

AI

Kunstmatige intelligentie (AI) biedt ongekeende mogelijkheden tot vooruitgang op vrijwel alle maatschappelijke gebieden zoals de gezondheidszorg, onderwijs, wetenschappen, energievoorziening en landbouw. Maar er kleven ook grote risico's aan deze revolutionaire technologie die een krachtige internationale regulering dringend noodzakelijk maken. Het toeslagenschandaal heeft dit op schrijnende wijze aangetoond. Persoonsgegevens (data), in combinatie met AI zijn in toenemende mate de spil van ons economisch systeem en ook hier moet de bescherming van de burgers met spoed worden verstevigd.

Privacy

De overheid mag de privacy van burgers met het oog op het algemeen belang beperken, maar alleen als de noodzaak wordt aangetoond, als de privacyinbreuk in verhouding staat tot het doel, en alleen op de minst ingrijpende manier, met een sterk onafhankelijk toezicht. Bij voorstellen met een 'hoog risico' voor wat betreft de inbreuk op grondrechten wordt in de wetgeving een horizonbepaling toegepast.

Persoonsgegevens zijn financieel waardevol voor bedrijven en ook voor de overheid zelf. Dat heeft geleid tot misbruik en grote ongelukken zoals geheime zwarte lijsten bij de belastingdienst, waarin grote fouten zaten, die enorme gevolgen hadden voor burgers, die zich niet konden verweren. De bescherming van burgers tegen misbruik van data door de overheid en bedrijven dient te worden versterkt.

Voor burgers moet het eenvoudiger zijn om gemaakte (procedurele) fouten laagdrempelig en in alle fases te herstellen of bijzondere omstandigheden te melden. Wij willen een correctiemogelijkheid (de zogeheten 'burgerlus') opnemen in de Algemene wet bestuursrecht.

De spanning tussen proactieve dienstverlening en privacy is oplosbaar. In artikel 20 van de Grondwet staat dat de overheid gehouden is om haar burgers bestaanszekerheid te bieden. Daarmee bestaat er een wettelijke grondslag en is er een vorm van doelbinding. Je kunt samen met de Autoriteit Persoonsgegevens kijken hoe je dit kan inregelen en daarvoor richtlijnen en mitigerende maatregelen opstellen. Proactieve dienstverlening is wel degelijk mogelijk, maar dan moet je wel aan de voorkant goed nadenken en overleggen met de AP hoe dit het beste plaats kan vinden.

Centrale regie

De minister-president, oftewel de minister van Algemene Zaken, wordt eindverantwoordelijk voor het borgen van de grondrechten en de democratische rechtsstaat, waaronder de uitvoering van de Wet open overheid en de zorg voor naleving van wetten door de overheid zelf. Wanneer de overheid zich niet aan deze wet houdt, wordt hij of zij hiervoor verantwoordelijk gehouden.

Er is meer regie en uniformiteit nodig op het gebied van ICT. Zoals iedere ambtenaar een ABP-pensioen heeft, zo is het ook goed wat je uniform wilt regelen op het gebied van de informatievoorziening. Daarbij is ok altijd een balans nodig tussen centrale regie en decentrale handelingsvrijheid. (...) Een overheid moet niet zelf dienstauto's gaan bouwen, maar een goed wagenparkbeheer is wel belangrijk. In de jaren '80 zijn er programmeurs binnen de Belastingdienst op basis van COBOL zelf systemen gaan ontwerpen. Dat gaat een keer mis; op dit moment zijn het alleen nog maar mensen van 60 jaar en ouder die deze systemen in de lucht kunnen houden. Je zult

als overheid moeten werken volgens een bepaald stamien en op basis van, anders ontstaan er problemen.

Er moet een centrale autoriteit komen die regie neemt over de bescherming en beschikbaarheid van gegevens binnen de landelijke en lokale overheid en in de vitale sectoren, evenals het bevorderen van de digitale weerbaarheid van Nederland in algemene zin.

Transparantie

Informatie is nodig voor de navolgbaarheid van beleid. De informatierelatie tussen regering en parlement wordt gereguleerd door art. 68 Grondwet. De enige uitzonderingsgrond die daarin staat is 'het belang van de staat'. De informatie die de regering verstrekt aan de Kamer over beleid en uitvoering moet juist, tijdig en volledig zijn. De inlichtingsplicht van artikel 68 Grondwet moet in een wet verankerd worden. De uitzonderingsgrond (belang van de staat) moet in de wet worden beperkt. Nu is het te vaak zo dat de uitzonderingsgronden van de Woo ook worden toegepast in het verkeer tussen regering en parlement. Voorop staat dat de Tweede Kamer de regering moet kunnen controleren.

Het gebruik van algoritmen en automatische beoordelingen kan leiden tot ernstige en onherstelbare fouten. Een mens is meer dan zijn gegevens, en algoritmen maken geautomatiseerde fouten. Openheid en transparantie over digitale systemen en beslisregels (algoritmen) moeten daarom gegarandeerd zijn bij overheidsdiensten. We steunen de Werkagenda Waardengedreven Digitaliseren en zijn voorstander van strakke wetgeving rondom algoritmes en AI. Het huidige Algoritmeregister moet beter worden ingevuld; veel registraties bevatten nu geen zinvolle informatie over de werking van algoritmen. Algoritmen ten behoeve van de handhaving worden niet van het register uitgezonderd.

Op het gebied van actieve openbaarheid en een informatieregister kunnen we nog veel leren van ons omringende landen. Je kunt openbaarheid beter omarmen dan alleen maar 'meestribbelen' wat nu te vaak gebeurt. Als je transparantie nu goed inregelt, dan heb je daar de komende decennia nog plezier van en gaat dat heel veel kosten, tijd en frustratie schelen. Burgers moeten kunnen participeren en daarvoor is transparantie nodig.

Democratie

De regering en het parlement zijn verantwoordelijk voor integrale afwegingen in het algemeen belang van het land. De regering kan en moet uiteraard overleggen met relevante organisaties in de samenleving om goed beleid te kunnen ontwikkelen. Maar het parlement is geen stempelmachine voor akkoorden met sectortafels. Het afwegen van brede maatschappelijke belangen is voorbehouden aan de politiek. (...) De Kamer moet meer gebruikmaken van experts, denktanks en mensen met praktijkervaring door hoorzittingen, ronde tafels en eigen onderzoek een vaste plek te geven in het wetgevingsproces. Ook moet het gebruikelijker worden om ambtenaren te raadplegen die belast zijn met de uitvoering. De stem van de bevolking moet gehoord worden en beter doorwerken in het beleid en de wetgeving. (...) We willen de kloof tussen beleid en uitvoering dichten door betere wet- en regelgeving, die gebaseerd is op kennis van en ervaring met de uitvoeringspraktijk.

Archief

Ook de archivering moet op orde worden gebracht. Het onrechtmatig vernietigen van duizenden dossiers, zoals gebeurde bij de Belastingdienst, of het kwijtraken van essentiële stukken, moet gevolgen hebben voor degenen die deze stukken kwijtmaken. Wanneer er geen archief bestaat, is er ook 'geen actieve herinnering'. Dat leidt tot rechteloosheid en willekeur voor de burger. Er komen daarom sancties in de nieuwe Archiefwet voor het niet op orde hebben van de archieven. Ook de sancties in en het toezicht op de Wet open overheid (Woo) moeten worden aangescherpt.

Menselijke maat

Veel ouderen en mensen uit kwetsbare groepen hebben door digitale ongeletterdheid last van een vorm van digi-stress. Het is onredelijk om te verwachten dat alle mensen volledig mee kunnen komen in de digitale samenleving. Daarom moeten er bij elke vorm van overheidsdienstverlening niet-digitale contactmogelijkheden blijven.

Regie op gegevens

Nu een steeds groter deel van ons leven online plaatsvindt, vraagt de interactie tussen mensen en organisaties om duidelijke spelregels, vooral op het gebied van data. De afgelopen twintig jaar hebben we onszelf afhankelijk gemaakt van grote Amerikaanse techbedrijven die de digitale markt domineren en daardoor bij nagenoeg elke vorm van verwerking en opslag van Nederlandse data betrokken zijn. Er zijn ingrijpende maatregelen nodig om Nederlandse burgers een gepaste vorm van autonomie over hun data te geven.

Het moet makkelijker worden om een overzicht te krijgen van wie welke gegevens voor welke doeleinden verwerkt. We bepleiten de toepassing van het 'once only'-principe naar Ests model: persoonsgegevens van burgers worden slechts eenmaal opgeslagen in een database van de overheid, en nergens anders. Wanneer een entiteit deze gegevens wil opvragen, wordt de zoekvraag geregistreerd en gemeld bij de burger. Burgers kunnen dan zien wie hun data gebruikt en kunnen er eventueel een klacht over indienen. (...) We hanteren het principe dat de burger zo veel mogelijk zeggenschap moet krijgen over de data die over hem of haar wordt verzameld en verwerkt. Daarom willen we verkennen of er bij digitale dienstverlening gebruikgemaakt kan worden van een persoonlijke digitale kluis in beheer van de burger zelf. Dit levert mogelijk zowel een betere waarborg van de privacy als een betere informatie-uitwisseling tussen burger en dienstverlener op.

Deze paragraaf is gebaseerd op een analyse van relevante documenten (zie inleiding) en een interview met Sandra Palmen en Tjebbe van Oostenbruggen (resp. nr. 5 en nr. 15 lijst NSC).

Visie PVV op kernwaarden, rol van de overheid en digitalisering

Tussen 2004 en 2006 vormde Geert Wilders een eenmansfractie die aangeduid werd als de 'Groep Wilders'. In zijn in maart 2005 gepubliceerde 'Onafhankelijkheidsverklaring' zette hij zijn visie uiteen. In november 2006 nam de Groep Wilders deel aan de verkiezingen onder de naam 'Partij voor de Vrijheid'. In het bestek van dit onderzoek is vooral geput uit genoemde Onafhankelijkheidsverklaring en uit het verkiezingsprogramma 2023. Daarin staan geen specifieke maatregelen op het gebied van digitalisering en informatiehuishouding. De PVV heeft geen wetenschappelijk bureau dat achtergrondstudies op dit gebied verzorgt. De belangrijkste kernwaarden voor de PVV zijn:

1. **Nederlanders weer op 1.** Geen miljardenuitgaven meer aan links-liberaal ideologisch beleid als stikstof en klimaat. Geen open grenzen en onbetaalbare massa-immigratie meer. Geen miljarden meer weggooien naar het buitenland. Maar investeringen in- en voor Nederlanders. De PVV kiest voor sociaal rechts beleid. Hard op immigratie en law and order, maar sociaal op koopkracht en zorg. Onze zorg is van onschatbare waarde en tegelijkertijd voor steeds meer mensen onbetaalbaar. Zij kunnen de medicijnen die hun arts voorschrijft niet meer afhalen bij de apotheek, omdat ze het eigen risico niet meer kunnen betalen of omdat de medicijnen niet meer worden vergoed.
2. **Vrijheid.** De nieuwe politieke beweging zal het herwinnen van onze vrijheid centraal stellen omdat het met onze politieke, culturele en economische vrijheid en onafhankelijkheid slecht is gesteld. Ik stel vrijheid daarom centraal. De vrijheid dat je moeder 's avonds veilig over straat kan, de vrijheid dat je van je salaris genoeg overhoudt om aan je eigen gezin uit te kunnen geven, de vrijheid die je hebt omdat je oude dag is veiliggesteld, de vrijheid die er is omdat ons bedrijfsleven weer floreert, de vrijheid die je hebt omdat de regering je gezin beschermt tegen terroristen, de vrijheid van een baan en een goed bestaan, de vrijheid om als land onze eigen beslissingen te nemen. De vrijheid van meningsuiting is het grootste goed in een vrije democratische samenleving en prevaleert dan ook boven andere grondrechten.
3. **Stop asielimmigratie.** Ons mooie Nederland is door de voortdurende asieltsunami en massa-immigratie zwaar afgetakeld. Onder Rutte zijn meer dan 1 miljoen niet-westerse allochtonen binnengekomen. En dat terwijl Nederland overbevolkt is. Onze verzorgingsstaat staat onder grote druk door niet-westerse allochtonen die massaal profiteren van onze uitkeringen en andere voorzieningen. Meer dan de helft van de bijstandsontvangers in ons land is inmiddels niet-westers-allochtoon. Het is absurd dat statushouders - vaak met voorrang - onze huurwoningen krijgen, terwijl veel Nederlanders langer op de wachtlijst moeten staan. We leggen grondwettelijk vast dat onze Joods-christelijke en humanistische wortels de dominante en leidende cultuur vormen in Nederland.
4. **Veiligheid.** Voor de PVV is en blijft veiligheid een topprioriteit. We vinden het verschrikkelijk dat veiligheid in ons land verre van vanzelfsprekend is geworden. Waar criminaliteit vroeger een incident was, zijn nu miljoenen Nederlanders per jaar slachtoffer van een misdrijf. Gezellige volksbuurten zijn getransformeerd in no-go areas, waar straatterroristen de baas

zijn. We willen veilig over straat kunnen lopen, op ieder uur van de dag. En we willen dat wij zelf, ons gezin en onze bezittingen in ons eigen huis veilig zijn. Als de overheid er voor de burgers is, en niet andersom, dan betekent dat in de eerste plaats dat de staat de levens van burgers tegen geweld en onveiligheid dient te beschermen. Justitie behoort dus tot de topprioriteiten van een goede overheid. Als leidend principe op het terrein van de veiligheid dient de overheid niet primair voor de dader maar voor het slachtoffer te kiezen.

5. **Nationale soevereiniteit.** We moeten ook onze nationale soevereiniteit terugpakken. Weer de baas worden over onze eigen grenzen, geld en wetten. We willen geen dictaten meer van ongekozen eurocommissarissen over klimaat of stikstof, over boerenhaat, of het binnenlaten van asielzoekers. We kiezen voor het Nederlands belang. In een lang proces van steeds weer kleine stapjes is een autonoom proces in gang gezet dat zal resulteren in een ondemocratische Europese eenheidsstaat, los van en ver verheven boven de lidstaten van de Europese Unie. Een Europa dat mijlenver af staat van de burger. Het strenge Deense immigratiebeleid komt niet dankzij Europa maar dankzij het feit dat de Denen hier eerder voor een opt-out hebben gekozen en daardoor met succes hun eigen weg kunnen gaan. Wij moeten onze autonomie behouden op het terrein van de immigratie. Ook het strafrecht, de verzorgingsstaat, het buitenlandse beleid, het visserij- en landbouwbeleid en andere belangrijke beleidsterreinen dienen in Nederlandse handen te blijven.
6. **Directe democratie.** Onze democratie werkt niet. Steeds weer krijgt dezelfde groep mensen z'n zin: hoogopgeleid Nederland. Die is in overweldigende mate georiënteerd op D66 en GroenLinks en andere links-liberalen. Met allemaal dezelfde ideeën over de EU, massa immigratie en klimaat. Daarom wordt onze soevereiniteit weggeven aan Brussel, ons land volgebouwd met windmolens en puilt Nederland uit van AZC's. De rest mag wel belasting betalen, maar niet meepraten. De elite regeert. De macht moet terug naar de Nederlander. Zo willen wij een gekozen burgemeester. En een laagdrempelig bindend referendum.

Rol van de overheid

Dat de Nederlandse overheid haar verantwoordelijkheden zo heeft verwaarloosd, is het directe gevolg van een veranderde taakopvatting. De overheid is zich met steeds meer zaken gaan bemoeien en is steeds hogere belastingen gaan heffen om al deze taken uit te voeren. De belastingdruk is inmiddels zo hoog dat iedere werkende pas in juni ophoudt met voor de overheid te werken. We willen geen almachtige overheid die mensen vermorzelt zoals in het Toeslagenschandaal. Maar een overheid die er voor haar burgers is, niet alleen voor hen die behoren tot de links-liberale elite.

Deze paragraaf is gebaseerd op een analyse van relevante documenten (zie inleiding). Een interview bleek niet mogelijk in de verkiezingsperiode.

Visie VVD op kernwaarden, rol van de overheid en digitalisering

De VVD is een liberale partij. Zij beschouwt de individuele vrijheid, zowel in geestelijk als in materieel opzicht, als het hoogste goed. Ieder mens heeft recht op vrijheid van meningsuiting en op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer, integriteit van het eigen lichaam en zelfbeschikking. Voorts beschouwt de VVD verantwoordelijkheid als het ethisch fundament onder een samenleving van vrije mensen. Vrijheid en verantwoordelijkheid zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. In vrijheid draagt ieder mens niet alleen de verantwoordelijkheid voor zichzelf, maar houdt hij ook rekening met de vrijheid van anderen, met de belangen van ouderen en toekomstige generaties en met de vrije samenleving als geheel. Uit vrijheid en verantwoordelijkheid vloeien andere liberale beginselen voort: gelijkwaardigheid, verdraagzaamheid en sociale rechtvaardigheid. De VVD staat open voor iedereen die met haar de liberale beginselen deelt. Zij wil de plek zijn voor alle mensen die zich met rede en passie willen inzetten voor het vergroten van het liberale gehalte van de samenleving. Voor de VVD staan de volgende kernwaarden centraal:

1. Vrijheid

Ieder mens heeft recht op een zo groot mogelijke vrijheid. Dat betekent dat je je leven mag leiden zoals je dat zelf wilt. Vrijheid is onmisbaar om jezelf te ontwikkelen en het beste uit jezelf te halen. De persoonlijke vrijheid wordt daarom alleen begrensd als je de vrijheid van een ander schaadt. Daarnaast moeten we rekening houden met toekomstige generaties.

2. Verantwoordelijkheid

Wie vrij is om zijn eigen keuzes te maken, moet ook de gevolgen van die keuzes zelf dragen. Daarom zijn vrije mensen zelf verantwoordelijk voor hun eigen leven. Als iemand zichzelf niet kan redden, dan helpen we. Maar ook dan behouden mensen zo veel mogelijk de kans hun eigen keuzes te maken. Dat is namelijk een belangrijk deel van je waardigheid als mens.

3. Verdraagzaamheid

Als je zelf van vrijheid geniet, gun je die vrijheid ook aan anderen. Daarom zijn we verdraagzaam naar anderen, ook als we hun keuzes niet begrijpen of het er niet mee eens zijn. Alleen als door die keuzes grenzen worden overschreden, grijpen we in. Zo kunnen we plezierig samenleven.

4. Sociale rechtvaardigheid

Iedereen verdient dezelfde kansen om zich te ontplooiën. Vervolgens maken mensen zelf de keuzes in hun leven. Als er door die keuzes verschillen ontstaan, is dat niet erg. Maar het is onrechtvaardig als mensen al op voorhand minder kansen krijgen. Daarom grijpen we in als dat dreigt te gebeuren.

5. Gelijkwaardigheid

Mensen zijn niet gelijk. We zijn allemaal uniek, en dus verschillend. Mensen zijn wel gelijkwaardig. Iedereen heeft dus evenveel recht op vrijheid en kansen, wat je geestelijke overtuiging, huidskleur, nationaliteit, seksuele geaardheid, geslacht of maatschappelijke positie ook is. Discriminatie is onaanvaardbaar.

Rol van de overheid

De VVD streeft naar een krachtige, kleine staat met gezonde overheidsfinanciën. Alleen taken die de samenleving van belang vindt en die niet of niet zelfstandig door individuen of groepen kunnen worden vervuld, behoort de overheid te stimuleren dan wel op zich te nemen. Het uitgangspunt is dat deze taken zo doeltreffend, zo doelmatig en zo dicht mogelijk bij de burger worden uitgevoerd. De voedselvoorziening kan plaatsvinden door bedrijven en de overheid heeft dan een rol in het toezicht op de voedselveiligheid. Vertrouwen vormt het uitgangspunt in de omgang van de overheid met burgers. De overheid is dienstbaar aan de burgers en aan hun vrijheden. Doorgeschoten bureaucratie en bemoeizucht zijn een niet te onderschatten bedreiging voor de vrijheid van mensen. De burger heeft bij voorkeur met zo min mogelijk bestuurslagen tegelijk te maken. Het bevorderen van de veiligheid van alle burgers, het handhaven van de openbare orde en het verdedigen van de democratische rechtsorde zijn kerntaken van de overheid. Nederland dient een democratische rechtsstaat – gebaseerd op de scheiding der machten - te zijn en te blijven. Alleen in een rechtsstaat hebben alle burgers gelijke rechten en is een eerlijke rechtsgang verzekerd. Het individu beschikt over een aantal onvervreembare vrijheden die de staat niet mag aantasten.

Met betrekking tot digitalisering zijn er vijf kernwaarden die essentieel zijn voor liberalen: privacy, autonomie, veiligheid, gelijkwaardigheid en democratie. Hoewel liberalen veel waarde hechten aan het non-interventieprincipe, zien we dat dit bij digitalisering leidt tot onacceptabele risico's ten aanzien van de liberale kernwaarden. De politiek zal dus gericht moeten ingrijpen. Juist door grenzen te stellen, kan onze vrijheid worden gewaarborgd.

Menselijke maat

Toegankelijke overheid. In de uitvoering moet ruimte zijn om af te wijken als de gevolgen voor mensen onevenredig groot zijn of in strijd met de bedoeling van de wet. We hebben vertrouwen in professionals en geven ze waar mogelijk meer beslisruimte binnen de grenzen van de wet. Mensen behouden het recht om, naast digitaal contact, ook per post en telefoon contact met de overheid te hebben. Ook helpen we mensen die moeite hebben de technologie bij te houden. Mensen moeten persoonlijk in contact met de overheid kunnen treden. De overheid mag burgers niet dwingen om digitaal te opereren; de overheid moet dienstbaar zijn aan de burger en niet andersom.

In dorpen willen we bijvoorbeeld dat oude dorpshuizen worden ingezet als contactpunt voor de gemeente of overheidsdienst en als ontmoetingspunt. Verder moeten mensen terecht kunnen bij de bibliotheek. De bibliotheek is namelijk een belangrijke plek om leesvaardigheden en digitale vaardigheden op te doen.

Regie op eigen gegevens

Burgers moeten de regie hebben over hun eigen gegevens. Zij moeten de data kunnen inzien die de overheid over hun bewaart en deze zelf kunnen beheren in een digitale kluis. De overheid moet terughoudend zijn in het verzamelen en opslaan van gegevens van burgers. Er bestaat altijd het risico van veiligheidslekken en als gevolg daarvan van identiteitsfraude. Het door overheden uitwisselen van gegevens dient aan strenge voorwaarden gebonden te zijn. Zoals je alleen huiszoeking mag doen bij een burger als er een gegronde verdenking bestaat, zo zal je ook zeer terughoudend moeten zijn met het aantasten van de digitale privacy van burgers.

Transparantie

Een open en transparante overheid. De overheid houdt zich aan haar eigen regels. Om effectieve controle van de overheid te garanderen zorgt de overheid voor goede en open informatievoorziening aan de Tweede Kamer en de samenleving. We steunen goed en open publiek debat en een sterk maatschappelijk middenveld.

Er wordt geen gebruik gemaakt van afkomstgerelateerde gegevens zoals nationaliteit, tenzij dit rechtmatig en objectief gerechtvaardigd is. Algoritmen worden gecontroleerd op transparantie, discriminatie en willekeur. Het gebruik van algoritmen in de publieke en private sector moet transparant zijn.

Informatiedeling in het kader van veiligheid verbeteren. Wanneer privacywetgeving in de weg staat bij het verbeteren van de veiligheid van burgers, moeten we dat oplossen. De mogelijkheden voor publieke organisaties (zoals sociaal domein, zorg en veiligheid bij gemeenten), private partijen en samenwerkingsverbanden om onderling relevante informatie uit te wisselen om georganiseerde criminaliteit tegen te gaan of fraude te voorkomen worden verbeterd.

Democratie

Meer participatie van burgers. Als groepen mensen gemeentelijke taken willen overnemen en daarvoor een goed plan hebben, dan wordt dat mogelijk. Daartoe wordt het uitdaagrecht in de wet opgenomen. Dit geldt ook voor provincies en waterschappen. Om mensen meer betrokken te maken bij de totstandkoming van beleid, komen er voor specifieke onderwerpen burgerfora.

In een tijd waarin onvrije landen digitalisering gebruiken om hun autoritaire stelsel kracht bij te zetten, is het des te belangrijker om aan te tonen dat digitalisering ook de democratie juist kan bestendigen. Duidelijke richtlijnen gebaseerd op de liberale kernwaarden zorgen ervoor dat de democratie zich ook in de eenentwintigste eeuw kan blijven bewijzen als een goed functionerend systeem dat zorgt voor vrede en welvaart. Niet ondanks, maar juist dankzij de nieuwe mogelijkheden die digitalisering oplevert.

Big tech

Er is een select aantal techbedrijven dat de huidige markt bijna volledig domineert. Deze partijen misbruiken hun machtspositie om op die manier eerlijke concurrentie in de weg te zitten. Er is daarom behoefte aan concurrentie bevorderende wetgeving gericht op functiescheiding, interoperabiliteit, dataportabiliteit en een verbod op koppelverkoop en *buy-and-kill*-overnames. Ook is het onwenselijk dat Chinese bedrijven in Europa hun 5G-netwerken uitrollen en daarmee de drager worden van Europese digitale netwerken. In combinatie met deze maatregelen is het opbreken van techbedrijven dan een laatste optie. Hoewel dergelijke wetgeving grotendeels op Europees niveau moet worden gerealiseerd, kan Nederland zich wel opstellen als aanjager daarvan. Daarnaast kan de overheid het klimaat voor digitale *start-ups* verbeteren en als *launching customer* van Europese innovatieve bedrijven optreden. Er moet een sterke Europese digitale economische sector ontstaan die kan bijdragen aan de strategische autonomie van Europa op het gebied van digitalisering.

Regie door ministerie van Digitale Zaken

Om verkoking van beleid tegen te gaan, moet het digitaliseringsbeleid vanuit een centraal punt worden gecoördineerd. Op dit moment is de verantwoordelijkheid verspreid en als iedereen verantwoordelijk is, dan is niemand echt verantwoordelijk. De veelomvattendheid van digitalisering vereist het benoemen van verschillende bewindspersonen die vallen onder een eigen ministerie van Digitale Zaken. Dat zorgt ook voor een sterkere afvaardiging op internationaal niveau, waar veel op het gebied van digitalisering wordt bepaald. Tegelijkertijd moet in het beleid wel het subsidiariteitsbeginsel zijn gewaarborgd en behoren beslissingen altijd zo dicht mogelijk bij de burger te worden genomen. Voor wat betreft de informatiehuishouding van het Rijk zal je parallel aan bestaande systemen alternatieven moeten opbouwen.

Deze paragraaf is gebaseerd op een analyse van relevante partijdocumenten en een interview met Patrick van Schie en Wilbert Jan Derksen, resp. directeur en medewerker Wetenschappelijk Bureau VVD.

Rode draden, scenario's

De oorsprong van het begrip 'ideologie'

Het begrip 'ideologie' werd voor het eerst gebruikt in 1796, vlak na de Franse Revolutie. Het was in die tijd dat Antoine Destutt de Tracy zijn plannen voor een 'Wetenschap der Ideeën' ontvouwde. Zijn gedachten werkte hij uit in verschillende lezingen en geschriften en deze werden uiteindelijk gebundeld in zijn magnum opus '*Eléments d'Idéologie*'. Hij werkte daarin samen met een gezelschap geleerden dat zich 'les Idéologues' noemde. Deze wetenschap moest zorgvuldig bestuderen hoe ideeën ontstaan en vooral ook onderzoeken onder welke omstandigheden ideeën gevolg krijgen. Wat zijn de mechanismen en cruciale factoren die bepalen of een idee maatschappelijke werkelijkheid wordt - en zich verder ontwikkelt? Volgens hem is het proces van redeneren in essentie terug te brengen tot het calculeren met ideeën van heel verschillende aard. Een beperkt aantal basisideeën kan via een proces van recombinitie leiden tot een oneindig aantal ideeën, zoals ook een alfabet van 26 letters kan leiden tot een oneindig aantal woorden. Ideologie zou een grammatica kunnen ontwikkelen voor ideeën en de communicatie daarover. Het is de wetenschap van het combineren en recombineren van ideeën en het honoreren van waarheidsclaims. Ideologie zou in zijn visie een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan het ontwikkelen van een maatschappelijke orde die toegesneden is op de behoeften en aspiraties van mensen. Het zou een 'gouden sleutel' vormen voor het realiseren van de idealen uit de Verlichting.

Vrijheid, gelijkheid en broederschap

Ideologie wordt wel gedefinieerd als een samenhangend stelsel van ideeën, waarden en overtuigingen ten aanzien van de mens en de inrichting van de maatschappij. De grote strijd in de 19^e en 20ste eeuw was de ideologische strijd tussen drie kernwaarden uit de Franse Revolutie: vrijheid, gelijkheid en broederschap. Dat waren in die tijd logische antwoorden op de tekortkomingen van het *ancien regime* waarin er nauwelijks ruimte was voor burgerlijke vrijheid, waarin ongelijkheid was geïnstitutionaliseerd in de standenmaatschappij van adel, geestelijkheid en de 'derde stand' en waarin broederschap vooral werd beleefd aan de keukentafel en in de dranklokalen en salons.

Vrijheid is de kernwaarde achter het kapitalisme, de ideologie van de vrije ondernemingsgewijze productie. Dit beginsel wordt in Nederland van oudsher uitgedragen door de VVD. Gelijkheid is de achterliggende kern van het gedachtegoed van het communisme en socialisme. De partij die zich in Nederland sterk heeft gemaakt voor gelijkheid – en het daarmee verwante begrip solidariteit – is de PvdA. Broederschap is een beginsel dat zich minder gemakkelijk laat plaatsen in een politieke context. Misschien is het christendemocratisch gedachtegoed, waarbij verantwoordelijkheid een belangrijke notie is, nog wel het meest verwant met de kernwaarde 'broederschap'. Het CDA is de afgelopen decennia de meest pregnante vertolker hiervan geweest. Overigens lijkt ideologie inmiddels een besmet begrip te zijn geworden. Voormalig premier Kok beschreef het afleggen van zijn ideologische veren als 'een bevrijdende ervaring'.

Nieuwe kernwaarden

Naast de oude waarden – vrijheid, gelijkheid, verantwoordelijkheid – zijn er in de loop van de 20ste eeuw ook nieuwe kernwaarden opgekomen. In de jaren '60 vond D66 dat er een doorbraak nodig was in het politiek bestel; het opnieuw vormgeven van de *democratie* beschouwde deze partij als de sleutel om de bestaande orde open te breken. In de jaren daarna groeide de aandacht voor het thema *duurzaamheid*, hetgeen uiteindelijk resulteerde in de oprichting van GroenLinks. De toenemende globalisering resulteerde in een tegenbeweging waarbij het beschermen van de nationale identiteit en het herwinnen van de *nationale soevereiniteit* voorop stond. De PVV won in 2023 de verkiezingen met als leus 'De Nederlander weer op 1'. Het belang van regionale identiteit, naoberschap en de nadruk op de *menselijke maat* vormde de basis van de overwinning van de BBB tijdens de provinciale verkiezingen van 2023. Tenslotte werd de NSC opgericht uit bezorgdheid over het ontsporen van de *rechtsstaat*, zoals dit o.a. naar voren kwam in de Toeslagenaffaire. Zo bezien kunnen de kernwaarden van de nieuwe partijen – democratie, duurzaamheid, nationale identiteit, menselijke maat, rechtsstaat - beschouwd worden als reacties op tekortkomingen en blinde vlekken in de oude ideologieën.

Heeft digitalisering gevolgen voor wereldbeeld en ideologie?

Geen enkele ontwikkeling heeft de laatste halve eeuw zoveel invloed gehad op onze maatschappij als de opkomst van digitalisering en internet. Het dagelijks werk van ambtenaren en autoverkopers, van boekhouders en wetenschappers, van onderwijzers en technisch tekenaars is fundamenteel veranderd ten opzichte van het voorgaande industriële tijdperk. In onze vrije tijd spenderen we uren per dag op social media en een aanzienlijk deel van de mensen wordt heel zenuwachtig bij alleen al de gedachte dat ze het een week zonder smartphone zouden moeten stellen. Daarmee komt de vraag op of digitalisering gevolgen heeft voor ons wereldbeeld? Hebben de oude ideologieën nog voldoende zeggingskracht in ons huidige tijdperk of zijn er nieuwe richtinggevendende verhalen nodig?

Over vrijheid en marktmacht

De kernwaarden uit het industriële tijdperk pasten heel goed in die tijd. Liberalen pleitten in de 19^e eeuw voor meer vrijheid omdat burgers in hun vrijheid werden beknot door de regerend vorst. Volgens liberalen moesten ondernemers alle ruimte krijgen zodat de economie zoveel mogelijk kon groeien. In de loop van de tijd zijn de burgerlijke vrijheden verankerd in de Grondwet. Het liberalisme heeft een enorme invloed uitgeoefend; de afgelopen 40 jaar was het met afstand de meest invloedrijke stroming in de westerse democratieën.

Echter, de vrije markteconomie heeft in de wereld van digitalisering gezorgd voor een oligopolie van enkele big tech bedrijven zoals Apple, Amazon, Alphabet, Meta en Microsoft die de markt vrijwel volledig domineren. Zelfs het wetenschappelijk bureau van de VVD constateert dat deze partijen hun machtspositie misbruiken om op die manier eerlijke concurrentie in de weg te zitten. *“Met betrekking tot digitalisering zijn er vijf kernwaarden die essentieel zijn voor liberalen: privacy, autonomie, veiligheid, gelijkwaardigheid en democratie. Hoewel liberalen veel waarde hechten aan het non-interventieprincipe, zien we dat dit bij digitalisering leidt tot onacceptabele risico's ten aanzien van de liberale kernwaarden. De politiek zal dus gericht moeten ingrijpen. Juist door grenzen te stellen, kan onze vrijheid worden gewaarborgd.”* Het belang van vrijheid in relatie tot overheidsingrijpen zal daarmee in het digitale tijdperk opnieuw doordacht moeten worden.

Over solidariteit en de rol van de overheid

Digitalisering leidt ook tot nieuwe dilemma's voor de sociaal-democratie. Van oudsher heeft de sociaal-democratie ingezet op een sterke rol van de overheid die zorgde voor een sociaal vangnet voor de mensen die buiten de boot vielen. Het lijkt waarschijnlijk dat de ontwikkelingen op het gebied van digitalisering, robotisering en artificiële intelligentie ervoor zullen zorgen dat de baan zekerheid van een groot deel van de middenklasse onder druk komt te staan. Waar het vroeger nog mogelijk was om via fiscale maatregelen een deel van de inkomsten van bedrijven af te romen ten behoeve van sociale uitkeringen, is dat in de huidige context van internationaal opererende big tech bedrijven veel lastiger geworden. Daarnaast heeft de overheid altijd een grote rol gehad bij de ontwikkeling van de fysieke infrastructuur zoals het wegennet en het spoornetwerk. De afgelopen decennia is de informatie infrastructuur vrijwel geheel ontwikkeld door marktpartijen. Dat wordt in toenemende mate problematisch ervaren gezien het feit dat de economie en het openbaar bestuur in grote mate afhankelijk zijn geworden van deze informatie infrastructuur.

Kernwaarden

Hieronder staat een overzicht van de belangrijkste kernwaarden en de mate waarin deze door de verschillende politieke partijen worden gedeeld. Voor deze indeling is gebruik gemaakt van de beginselprogramma's en verkiezingsprogramma's van deze partijen. Daarnaast is ook het algemene beeld meegewogen dat een partij uitdraagt in het maatschappelijk debat.

	BBB	CDA	D66	GL	NSC	PvdA	PVV	VVD
Vrijheid	x	x	x	x	x		x	X
Gelijkheid	x	x	x	x	x	x		
Solidariteit	x	x	x	x	x	X	x	x
Verantwoordelijkheid	x	X			x			x
Duurzaamheid		x	x	X		x		x
Democratie			X	x	x	x	x	
Rechtsstaat		x	x	x	X	x		x
Menselijke maat	X	x			x		x	
Soevereiniteit	NL	EU	EU	EU	NL	EU	NL	EU

Figuur 1. Kernwaarden en de mate waarin deze door partijen gedeeld worden

Hierbij gelden de volgende opmerkingen.

- In rood is de kernwaarde aangegeven die voor de betreffende partij bij uitstek van belang is.
- Iedere indeling is voor betwisting vatbaar. Ook GroenLinks vindt 'verantwoordelijkheid' belangrijk, maar voor NSC staat dit begrip centraal. Het CDA hecht zeker aan 'democratie', maar het is niet een thema dat deze partij actief uitdraagt.
- De gehanteerde begrippen zijn grofmazig. 'Vrijheid' betekent voor de VVD vaak vrijheid van overheidsbemoeienis, terwijl de PvdA meer de nadruk legt op de kansen en middelen om iets van die vrijheid te maken. In dit kader is ook het onderscheid van Isiah Berlin over positieve vrijheid en negatieve vrijheid relevant.

- Niet alle kernwaarden zijn in bovenstaande tabel opgenomen. Voor de PVV zijn ‘Nederlanders weer op 1’ en ‘stop asielimmigratie’ belangrijke kernwaarden. Deze kunnen geschaard worden onder de noemer ‘Soevereiniteit NL’.
- Opvallend is dat de nieuwe partijen ook andersoortige kernwaarden formuleren. Waar klassieke partijen als VVD, CDA en PvdA vooral kiezen voor waarden als vrijheid, gelijkheid en verantwoordelijkheid, daar kiezen nieuwe partijen als BBB en NSC ook voor waarden als ‘noaberschap’, de Gulden Regel, authenticiteit en wederkerigheid.
- Ook opvallend is dat de nieuwe partijen vaker ‘de menselijke maat’ centraal stellen. Gelijkheid en solidariteit zijn belangrijke begrippen, maar missen aandacht voor het eigene, het bijzondere, de mens achter het dossier.
- Het meest opvallend is dat er grosso modo toch betekenisvolle overeenstemming lijkt te zijn over een aantal kernwaarden. Waarden als vrijheid en solidariteit worden vrijwel unaniem onderschreven, ook al bestaan er zeker verschillen in interpretatie.

De rol van de overheid

Partijen kijken van oudsher verschillend aan tegen de rol van de overheid. Partijen als VVD, CDA en BBB zijn in beginsel terughoudend ten opzichte van een grote overheid, terwijl partijen als de PvdA en GroenLinks vanuit hun geschiedenis wel een grotere rol voor de overheid zien weggelegd. Het is opmerkelijk dat op het gebied van digitalisering en informatiehuishouding er brede overeenstemming bestaat dat de overheid haar rol moet pakken, dat er meer centrale regie nodig is en dat het belangrijk is om in Europees verband samen op te trekken teneinde de marktmacht van bigtech bedrijven te kunnen beteugelen.

Ambities digitalisering

In dit onderzoek zijn een aantal ambities op het gebied van digitalisering en informatiehuishouding aan de orde gekomen. Daarbij is het belangrijk om op te merken dat dit geen uitputtende inventarisatie betreft. Zo wordt bijvoorbeeld ook het belang van digitale veiligheid en cybersecurity door veel partijen onderschreven. We hebben ons in dit onderzoek in het bijzonder gericht op thema’s die van belang zijn in de relatie tussen burger en overheid en de vraagstukken omtrent sturing van digitalisering en informatiehuishouding.

1 . Menselijke maat. Er is brede overeenstemming dat de menselijke maat weer centraal moet komen te staan in de dienstverlening van de overheid. Veel partijen pleiten voor overheidsloketten in bibliotheken waar inwoners terecht kunnen met vragen aan de overheid: van inhoudelijke vragen tot hulp bij het invullen van formulieren of het aanvragen van ondersteuning. Ook moeten mensen die moeite hebben met digitale aanvragen altijd de mogelijkheid hebben om te kiezen voor telefonisch of persoonlijk contact.

2 . Democratie en participatie. De uitvoering moet weer meer centraal staan. Nieuw beleid moet tot stand komen met de organisaties die het werk doen, bij overheden en andere partners, zodat het uitvoerbaar is en werkt voor mensen. Het betrekken van eindgebruikers – ambtenaren en burgers/cliënten – is daarbij essentieel.

3 . Transparantie. Sommige partijen pleiten voor *data commons*, waarbij data wordt gedeeld tussen overheid, wetenschap en bedrijven, ten bate van maatschappelijke uitdagingen. Open-source software vormt het uitgangspunt bij de overheid. Er is brede steun voor een algoritmeregister.

4 . Regie op gegevens. Veel partijen hanteren het uitgangspunt dat de burger zo veel mogelijk zeggenschap moet krijgen over de data die over hem of haar wordt verzameld en verwerkt. Het moet makkelijker worden om een overzicht te krijgen van wie welke gegevens voor welke doeleinden verwerkt. In deze lijn ligt ook het pleidooi om gebruik te maken van een persoonlijke digitale kluis in beheer van de burger zelf. Dit levert mogelijk zowel een betere waarborg van de privacy als een betere informatie-uitwisseling tussen burger en dienstverlener op.

5 . Reinventing Informatiehuishouding. De informatiehuishouding vormt een randvoorwaarde voor het goed functioneren van de overheid. Ooit was Nederland een koploper op het gebied van informatisering, maar inmiddels hebben we te maken met een legacy van oude systemen. We moeten nadenken over het opnieuw ontwerpen van de Informatiehuishouding. Daarbij hoort ook het opnieuw ontwerpen van processen langs de lijn van ‘privacy by design’ en ‘open by design’. Voorkomen moet worden dat er nieuwe ‘lock in situaties ontstaan, waarbij de overheid is uitgeleverd aan één partij.

6 . Meer centrale sturing op ICT. Veel partijen pleiten voor meer centrale regie op het gebied van ICT en informatiehuishouding. Sommigen gaan nog een stap verder en willen een minister van Digitale Zaken die leidinggeeft aan een overkoepelend ministerie van Digitale Zaken.

7 . Digitale soevereiniteit Europa. Er leven brede zorgen over de toenemende macht van bigtech bedrijven zoals Alphabet en Microsoft. Dat geldt in verstrekte mate voor een bedrijf als Huawei, waarbij essentiële infrastructuur in Chinese handen zou kunnen komen. Het is daarom belangrijk om vanuit de EU via wetgeving kaders en randvoorwaarden te stellen. Denk daarbij aan zaken als content moderatie, verbod op gepersonaliseerde advertenties, een open algoritmeregister, etc. Daarnaast wordt gedacht aan het uitsluiten van bepaalde bedrijven voor de aanleg van bijvoorbeeld een 5G-netwerk en aan de mogelijkheid om dominante marktpartijen op te knippen.

Partijen over kernthema's informatiehuishouding

	BBB	CDA	D66	GL	NSC	PvdA	PVV	VVD
Menselijke maat	x	x	x	x	x	x	?	x
Participatie en democratie	x	x	x	x	x	x	?	
Transparantie	x		x	x	x	x	?	
Regie op eigen gegevens	x	x	x	x	x	x	?	x
<i>Reinventing</i> informatiehuishouding	x		x	x	x		?	x
Meer centrale sturing ICT	x		x	x	x	x	?	x
Europese soevereiniteit	x	x	x	x	x	x	?	x

Figuur 2. Maatregelen op het gebied van digitalisering en informatiehuishouding en de mate waarin deze door partijen gedeeld worden

Opvallend is dat er betrekkelijk brede overeenstemming bestaat over een aantal kernthema's en mogelijke maatregelen op het gebied van digitalisering en informatiehuishouding. NB: Het PVV-verkiezingsprogramma bevat geen maatregelen op het gebied van digitalisering en informatiehuishouding.

Noodzaak van een wenkend toekomstperspectief

De informatiehuishouding van de overheid kan gezien worden als een historisch gegroeide archipel van eilandjes die soms via bruggetjes of onderaardse gangen met elkaar verbonden zijn. Sommige eilandjes dreigen langzaam onder water te zakken, terwijl op andere plaatsen de bruggetjes hoognodig aan vervanging toe zijn. Zij vormen met elkaar de systeemwereld die wordt geregeerd door protocollen en procedures. De systemen zijn veelal gebouwd door het automatiseren van *bestaande* werkprocessen. Inmiddels is er een lappendeken ontstaan van aan elkaar geschakelde systemen (legacy), waarbij sommige onderdelen nog alleen met kunst en vliegwerk in de lucht kunnen worden gehouden door programmeurs die nog uit de voeten kunnen met COBOL, een programmeertaal uit de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw. De manier waarop de overheid haar informatie heeft georganiseerd, vraagt om een nieuwe benaderingswijze. Er zal de komende jaren nagedacht moeten worden over een robuuste en toekomstbestendige informatiehuishouding.

Uit dit onderzoek blijkt dat de geïnterviewde Kamerleden en wetenschappers de oude ideologieën niet als achterhaald en obsoleet beschouwen. Juist ook in deze digitale wereld zijn kernwaarden als vrijheid en solidariteit en verantwoordelijkheid opnieuw relevant. Wel is het belangrijk om in deze tijd deze kernwaarden te doordenken. Hoe kunnen burgerlijke vrijheden en privacy in het digitale tijdperk gewaarborgd blijven? Solidariteit is geen gegeven in een wereld waarin verzekeraars straks veel preciezer de kans op ziekte kunnen voorspellen. En hoe geven we verantwoordelijkheid opnieuw vorm in een tijd waarin door algoritmes gestuurde besluitvorming steeds belangrijker wordt?

Digitalisme als nieuwe ideologie?

De ontwikkelingen op het gebied van digitalisering hebben grote maatschappelijke gevolgen op uiteenlopende terreinen. Het is denkbaar dat we nu aan de vooravond staan van een nieuwe ideologie, waarin digitale technologie de basis vormt van de samenleving. In deze benadering is technologie de primaire kracht die de maatschappij vormgeeft en transformeert. Technologische ontwikkelingen dicteren de structuur, cultuur en ontwikkeling van de samenleving en de digitale wereld en het internet vormen hier de belangrijkste pijlers van. Het digitalisme omarmt de kracht van technologie en ziet de digitale revolutie als de drijvende kracht achter economische, sociale en politieke vooruitgang. Hierin is een centrale rol weggelegd voor data en data-analyse. Er zijn techno-optimisten die geloven dat de voortdurende innovatie en ontwikkeling van digitale technologieën zal leiden tot verbeteringen in het dagelijks leven, de economie, de gezondheidszorg en andere aspecten van de samenleving. Digitale technologieën kunnen een platform bieden voor innovatie en creativiteit, waardoor nieuwe ideeën en bedrijven kunnen ontstaan. Het zou in deze visie ook leiden tot een democratisering van informatie en de mogelijkheden vergroten voor een bredere participatie in besluitvorming.

In zekere zin sluit dit aan bij het gedachtegoed van Destutt de Tracy en zijn oorspronkelijke ideologie-begrip als 'wetenschap der ideeën'. In de internationale concurrentiestrijd worden ideeën, kennis, digitale kennisinfrastructuur en vooral het creatief omgaan met en verbinden van kennis steeds belangrijker. Of het nu gaat om het domein van de overheid, de wetenschap, de markt of de samenleving; het draait steeds meer om het slim combineren en recombineren van ideeën.

De Nederlandse overheid zou *launching customer* kunnen worden van een nieuwe publieke informatiehuishouding in 2030. Voor een bedrag van 10 miljard euro per jaar kan er een buitengewoon krachtig *quadruple helix* consortium ontstaan – met overheid, markt, wetenschap en civil society - dat ook in Europees verband een voortrekkersrol kan spelen.

Systeemdenken als nieuwe ideologie?

Er zijn ook mensen die pleiten voor systeemdenken en holisme als nieuwe ideologie. Het holisme gaat ervan uit dat alles met elkaar verbonden is. In een systemische benadering van organisaties, wordt elk onderdeel en elk proces binnen de organisatie gezien als een deel van een groter geheel. Veranderingen in een onderdeel hebben invloed op dat geheel. Daarbij is er dus sprake van een onderlinge afhankelijkheid is tussen verschillende onderdelen. Het is een set van (complexe) processen die zich aan elkaar aanpassen, op elkaar reageren en elkaar beïnvloeden. Systeemdenken is daarmee het tegenovergestelde van mechanistisch denken. Bij mechanistisch denken gaat men ervan uit dat een organisatie bestaat uit de som der delen. In een mechanistische visie geldt dat, als iedere afdeling de eigen verantwoordelijkheden zo goed mogelijk uitvoert, we een goed functionerende organisatie creëren. Overheidsorganisaties zijn tot dusver vooral ingericht op een mechanistische handwijze. Afdelingsstructuren, managementlagen, leiderschap en meet- en verantwoordingsinformatie, het is vooral ingericht volgens mechanistische principes. De informatiehuishouding van de toekomst zal niet alleen gebaseerd moeten zijn op nieuwe ICT-systemen, maar zal ook gebaseerd moeten worden op natuurlijke principes van organisch besturen. Het zal gepaard moeten gaan met veranderingen op het gebied van de inrichting van de organisatie, van werkprocessen, gedrag, cultuur en leiderschap.

De menselijke maat als nieuwe ideologie?

Bijna alle partijen betogen dat de mens weer centraal moet komen te staan. Daarbij gaat het zowel om de burger als cliënt of gebruiker van een systeem, maar ook van de ambtenaar in de frontlinie van de uitvoering die met deze systemen moet werken. Een centraal uitgangspunt is daarmee de kanteling van een oriëntatie op de systeemwereld van protocollen en procedures naar de leefwereld van mensen van vlees en bloed. ICT-trajecten van de overheid moeten beginnen bij de uitvoerders en de burgers. Uiteindelijk gaat het om de vraag of burgers daadwerkelijk geholpen worden. Kies het perspectief van de professionals in de uitvoering en van de eindgebruiker en bouw systemen – met kleine stapjes - samen met hen. De georganiseerde civil society – met organisaties als de Waag, Open State Foundation, SPOON en VVOJ - kan de overheid daarbij scherp houden. Daarbij is het belangrijk om multidisciplinair te werken en ontwerpers, psychologen, gedragsdeskundigen en biologen te bevragen wat de menselijke maat volgens hun vakgebied betekent. Pas deze inzichten vervolgens toe bij de ontwikkeling van de informatiehuishouding.

Daarbij geldt overigens dat er geen makkelijke oplossingen zijn. Zo werd er al in de jaren '90 nagedacht over een digitale overheid naar menselijke maat: 'Overheidsloket 2000'. Dat geldt evenzeer voor ambities als 'regie op eigen gegevens' en een 'informatieregister'. Er zijn stapjes gezet, maar de werkelijkheid is blijkbaar weerbarstig. Maar de menselijke maat is wel de meetlat waarlangs het succes van een nieuwe informatiehuishouding kan worden afgemeten.

Ten slotte

De informatiehuishouding van de overheid is geen thema dat grote groepen mensen in vervoering brengt. Het thema werd nauwelijks besproken in verkiezingsprogramma's en al helemaal niet in de politieke debatten in de aanloop naar verkiezingen. Het thema lijkt saai, bij uitstek 'managerial', en mag zich eigenlijk alleen in de belangstelling verheugen van een kleine groep professionals. Misschien is dat ook wel het grootste probleem. Ondanks het feit dat de maatschappelijke kosten jaarlijks meer dan 10 miljard euro bedragen (€ 10.000.000.000,-), wordt het thema in zekere zin door politiek en bestuur 'over de schutting gegooid' en overgelaten aan ambtenaren, IT-bedrijven en grote consultants. Dat is wellicht voor de betrokken bedrijven prettig, maar vanuit maatschappelijk perspectief zijn daar grote vraagtekens bij te zetten. Het gaat hier immers om de informatie infrastructuur van de toekomst, om een infrastructuur die bepalend is voor een adequate dienstverlening aan bewoners, een effectieve en efficiënte werkomgeving voor ambtenaren en een hoogwaardige informatievoorziening en verantwoording aan Kamerleden, journalisten en burgers.

De afgelopen tien jaar is er vooral op de winkel gepast; voor elk probleem moest zo snel mogelijk een praktische oplossing worden gevonden. Dat heeft een zekere waarde gehad. Het nu tijd om fundamenteel na te denken over de informatiehuishouding van de toekomst. Daarbij spelen bij uitstek politieke vragen als de *trade-off* tussen veiligheid en privacy. Tussen het voorzorgsprincipe en het belang van innovatie. Ook zal er nagedacht moeten worden over nieuwe standaarden. Zoals de Comptabiliteitswet nodig was voor het op orde krijgen van de begroting, zo zal er ook in het domein van de informatiehuishouding nagedacht moeten worden over de standaarden die gaan gelden voor de toekomst. Welke waarden willen we daarin tot uitdrukking brengen? Hoe ziet die eruit? Gaan we vertrekken vanuit een digitalistische visie waarbij de mogelijkheden van de digitale wereld leidend zijn? Wordt de huidige marktgedreven ontwikkeling - waarbij bedrijfsbelangen mede leidend zijn - verder doorgezet? Wordt het een systemische benadering, waarbij we digitalisering in samenhang met organisatie en cultuur opnieuw gaan doordenken? Of vertrekken we vanuit de menselijke maat – en de relatie tussen burger en overheid - als centraal referentiepunt? Iedere benadering heeft voordelen, maar ook nadelen. Deze vraagstukken zijn in ieder geval te belangrijk om alleen aan deskundigen over te laten.

Geraadpleegde bronnen

Verkiezingsprogramma's van alle politieke partijen

https://www.parlement.com/id/vm4ncitybczw/tweede_kamerverkiezingen_2023

BBB (2023), Onze kernwaarden, <https://boerbürgerbeweging.nl/onze-kernwaarden/>

CDA (1993) Program van uitgangspunten,

<https://dnpprepo.ub.rug.nl/9872/7/CDA%20Beginselprogramma%201993.pdf>

CDA (2023), De uitgangspunten van het CDA, <https://www.cda.nl/standpunten/uitgangspunten>

Hans van Mierlo Stichting (2006), Sociaal-liberale richtingwijzers, https://d66.nl/vanmierlostichting-2/wp-content/uploads/sites/4/2021/05/Richtingwijzers-inhoud_definitief.pdf

NSC (2023), Grondgedachten & Uitgangspunten

<https://storage.googleapis.com/pieter-omtzig website/Definitief-grondslagendocument.pdf>

PvdA (2005), Beginselmanifest Partij van de Arbeid,

https://www.parlement.com/9291000/d/2005_beginselp_pvda.pdf

PVV (2005), Onafhankelijkheidsverklaring,

https://www.parlement.com/id/vhnnmt7m4rqi/partij_voor_de_vrijheid_pvv#p5

PVV (2023), Verkiezingsprogramma

https://www.parlement.com/id/vhnnmt7m4rqi/partij_voor_de_vrijheid_pvv#p5

TeldersStichting (2022), Digitalisering en liberale kernwaarden. Vrijheid door grenzen te stellen in de digitale wereld.

VVD (2023) Liberale kernwaarden, <https://www.vvd.nl/kernwaarden/>

VVD (2008) Beginselverklaring, <https://dnpprepo.ub.rug.nl/9992/>

Wetenschappelijk Bureau GroenLinks (2019), Handvest voor de Slimme Stad. Technologie sturen op basis van waarden, Utrecht, <https://www.wetenschappelijkbureaugroenlinks.nl/publicaties/handvest-voor-de-slimme-stad>

Wetenschappelijk Instituut voor het CDA (2019), Mens-zijn in de digitale Samenleving. Perspectief op Technologisch burgerschap, <https://www.cda.nl/wetenschappelijk-instituut/actueel/nieuws/mens-zijn-in-de-digitale-samenleving>

Met erkentelijkheid aan de geïnterviewden:

Sandra Palmen, Tjebbe van Oostenbruggen (beiden NSC), Noortje Thijssen (GL), Henk Vermeer (BBB), Joost Sneller (D66), Patrick van Schie, Wilbert Jan Derksen (beiden TeldersStichting/VVD), Pieter Jan Dijkman (WI CDA). Voorts dank aan Arjan Widlak, Irene Nooren en Floor Lekkerkerker voor hun overwegingen.